МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури
Кафедра соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування

Допущено до захисту
«_____» _____ 2026 р.
В.о. завідувач кафедри
_____ Галина БОНДАРЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
БАКАЛАВРА

«ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЯВИЩ СЕРЕД МОЛОДІ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»

Виконала: здобувачка 4 курсу,
Р/41 групи
спеціальності 231 «Соціальна робота» Освітньо-професійної програми «Соціальна робота (соціально-психологічне консультування)»
Кулібаба Т. В.

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук,
доцент
Левченко Н. В.

Умань − 2026

АНОТАЦІЯ

Кулібаба Т. В. Профілактика негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти. Кваліфікаційна робота першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на правах рукопису. Спеціальність 231 Соціальна робота. Умань, 2026.

У роботі проаналізовано стан дослідження проблеми; визначено соціально-психологічні фактори виникнення негативних соціальних явищ серед студентської молоді; проаналізовано сучасний стан профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти; розроблено та реалізовано програму профілактичних заходів щодо запобігання негативним соціальним явищам серед молоді; обґрунтувано шляхи вдосконалення профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в умовах закладу вищої освіти.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати особливості профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння та систематизація наукової літератури з проблеми профілактики негативних соціальних явищ серед молоді з метою визначення сутності основних понять і теоретичних засад дослідження; емпіричні – анкетування, бесіда, спостереження для виявлення причин, чинників та особливостей поширення негативних соціальних явищ серед студентської молоді; методи математичної обробки даних – для узагальнення та інтерпретації результатів дослідження

Одержані результати: визначено теоретичні засади профілактики негативних соціальних явищ серед молоді та проаналізовано основні форми їх прояву у студентському середовищі. Виокремлено соціально-психологічні фактори виникнення девіантної поведінки, адикцій, булінгу, агресії та правопорушень серед студентської молоді. З'ясовано, що профілактика негативних соціальних явищ у закладах вищої освіти здійснюється через виховну, психологічну, соціально-педагогічну та інформаційно-просвітницьку роботу. Встановлено, що важливу роль у цьому процесі відіграють куратори академічних груп, психологічна служба, студентське самоврядування та адміністрація закладу освіти. Результати дослідження засвідчили необхідність удосконалення профілактичної роботи шляхом посилення психологічної підтримки студентів, впровадження інтерактивних методів роботи та створення безпечного освітнього середовища.

Ключові слова: профілактика, негативні соціальні явища, молодь, заклад вищої освіти, булінг, девіантна поведінка.

ABSTRACT

Kulibaba T. V. Prevention of Negative Social Phenomena among Youth in a Higher Education Institution. Qualification Paper for the First (Bachelor's) Level of Higher Education, manuscript. Specialty 231 Social Work. Uman, 2026.

The paper analyzes the current state of research on the problem; identifies socio-psychological factors contributing to the emergence of negative social phenomena among student youth; examines the current state of prevention of negative social phenomena among youth in higher education institutions; develops and implements a program of

preventive measures aimed at preventing negative social phenomena among young people; substantiates ways to improve the prevention of negative social phenomena among youth in the conditions of a higher education institution.

The purpose of the study is to theoretically substantiate the peculiarities of preventing negative social phenomena among youth in a higher education institution.

Research methods: theoretical methods – analysis, synthesis, generalization, comparison, and systematization of scientific literature on the prevention of negative social phenomena among youth in order to determine the essence of the main concepts and theoretical foundations of the research; empirical methods – questionnaires, interviews, and observation to identify the causes, factors, and peculiarities of the spread of negative social phenomena among student youth; methods of mathematical data processing – for summarizing and interpreting the research results.

Research results: the theoretical foundations of preventing negative social phenomena among youth were determined and the main forms of their manifestation in the student environment were analyzed. Socio-psychological factors contributing to deviant behavior, addictions, bullying, aggression, and delinquency among student youth were identified. It was found that the prevention of negative social phenomena in higher education institutions is carried out through educational, psychological, socio-pedagogical, and informational activities. It was established that academic group curators, the psychological service, student self-government bodies, and the administration of the educational institution play an important role in this process. The results of the study confirmed the need to improve preventive work by strengthening psychological support for students, introducing interactive methods of work, and creating a safe educational environment.

Keywords: prevention, negative social phenomena, youth, higher education institution, bullying, deviant behavior.

ЗМІСТ

ВСТУП…… 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЯВИЩ СЕРЕД МОЛОДІ ……... 10

1.1. Стан досліджуваної проблеми та понятєвий апарат дослідження……..... 10

1.2. Молодь як соціально-психологічна група: особливості розвитку, соціалізації та ризики девіантної поведінки…….. 18

1.3. Соціально-психологічні фактори виникнення негативних явищ серед студентської молоді…….. 23

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЯВИЩ СЕРЕД МОЛОДІ …….. 32

2.1. Аналіз сучасного стану профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти ……. 32

2.2.Розроблення та реалізація програми профілактичних заходів …….. 40

2.3. Шляхи вдосконалення профілактики негативних соціальних явищ серед молоді …… 51

ВИСНОВКИ …….. 55

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ …… 59

ДОДАТКИ ……. 66

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості негативних соціальних явищ у молодіжному середовищі, що особливо проявляються в умовах сучасних суспільних трансформацій, соціально-економічної нестабільності та впливу воєнного стану в Україні. До таких явищ належать девіантна поведінка, залежності (алкогольна, наркотична, цифрова), булінг, кібербулінг, агресивність, соціальна ізоляція та інші прояви, що негативно впливають на фізичний, психічний і соціальний розвиток молоді.

Заклади вищої освіти виступають важливим соціалізуючим середовищем, у якому формуються світогляд, цінності та моделі поведінки молодих людей. Саме тому вони відіграють ключову роль у попередженні негативних соціальних явищ, створенні безпечного освітнього простору та формуванні соціально відповідальної особистості.

Сучасні виклики, зокрема зростання психоемоційного навантаження, невизначеність майбутнього, вплив інформаційного середовища та обмеженість соціальної підтримки, посилюють ризики виникнення деструктивних форм поведінки серед студентської молоді. У цьому контексті особливої ваги набуває впровадження системної профілактичної роботи, що охоплює психолого-педагогічні, соціальні та інформаційно-просвітницькі заходи.

Крім того, актуальність теми визначається необхідністю удосконалення механізмів взаємодії між адміністрацією закладів освіти, соціальними службами, психологічними службами та громадськими організаціями з метою забезпечення комплексного підходу до профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі.

Отже, дослідження профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти є своєчасним і необхідним, оскільки спрямоване на збереження психічного здоров’я студентів, формування

безпечного освітнього середовища та забезпечення їх успішної соціалізації в сучасному суспільстві.

Проблематика профілактики негативних соціальних явищ серед молоді знайшла відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, які досліджують різні аспекти соціалізації, виховання та підтримки молодого покоління. Зокрема, у працях українських дослідників розглядаються питання формування здорового способу життя, попередження девіантної поведінки, розвитку соціальної компетентності молоді, а також організації соціально-педагогічної діяльності у закладах освіти. Значний внесок у розробку цих питань внесли О. Безпалько [3], Бондар І. [9], Бойко С. [6], Спіріна Т., Лях Т. [42], які акцентують увагу на ролі соціальної роботи у формуванні безпечного освітнього середовища.

О. Безпалько [3] розглядає соціально-педагогічні підходи до профілактики девіантної поведінки, підкреслюючи важливість впливу соціального середовища на формування особистості молоді. А. Капська акцентує увагу на організації соціально-педагогічної роботи з молоддю, зокрема з тими, хто належить до груп ризику.

У працях І Бондар [9], Р. Михайлишин [32] та ін. розкрито причини виникнення девіацій у молодіжному середовищі та запропоновано підходи до їх профілактики в освітніх закладах.

На нашу думку, аналіз наукових джерел показує, що проблема девіантної поведінки молоді є складною і потребує комплексного підходу. Вона поєднує соціальні, психологічні та педагогічні аспекти, що важливо враховувати під час організації профілактичної роботи у закладах вищої освіти.

Узагальнення наукових підходів свідчить, що профілактика негативних соціальних явищ серед молоді розглядається як комплексний процес, який передбачає поєднання освітніх, соціально-педагогічних та психологічних заходів, спрямованих на формування відповідальної поведінки, підвищення

рівня соціальної адаптації та зниження впливу ризиків у молодіжному середовищі.

Важливість окресленої проблеми зумовлена її безпосереднім впливом на процес соціалізації молоді, формування її ціннісних орієнтацій та моделей поведінки. Поширення таких негативних соціальних явищ, як девіантна поведінка, залежності, агресія, соціальна апатія, у молодіжному середовищі становить серйозну загрозу як для окремої особистості, так і для суспільства в цілому. Саме в умовах закладу вищої освіти відбувається активне становлення особистості, формування професійної ідентичності та соціальної відповідальності, що підсилює значущість профілактичної роботи.

Практична актуальність дослідження полягає у необхідності вдосконалення змісту, форм і методів профілактики негативних соціальних явищ серед студентської молоді, з урахуванням сучасних соціальних викликів, зокрема цифровізації, інформаційного впливу, соціально-економічної нестабільності та наслідків воєнного стану. Особливої уваги потребує впровадження інноваційних підходів до профілактичної діяльності, орієнтованих на розвиток життєвих навичок, критичного мислення, емоційної стійкості та відповідальної поведінки молоді.

Необхідність подальших наукових розвідок зумовлена потребою розробки ефективних моделей профілактичної роботи в закладах вищої освіти, що поєднували б зусилля адміністрації, викладачів, соціальних працівників, психологів та самих студентів. Перспективними є дослідження механізмів інтеграції профілактичних програм у освітній процес, розвиток партнерської взаємодії з громадськими організаціями та використання потенціалу неформальної освіти у попередженні негативних соціальних явищ серед молоді.

Актуальність та недостатня науково-теоретична і практична розробленість окреслених питань зумовили вибір теми дослідження: «Профілактика негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати особливості профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти.

Для досягнення поставленої мети передбачено **розв'язання таких завдань:**

1. Проаналізувати стан дослідження проблеми.
2. Визначити соціально-психологічні фактори виникнення негативних соціальних явищ серед студентської молоді.
3. Проаналізувати сучасний стан профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти.
4. Розробити та реалізувати програму профілактичних заходів щодо запобігання негативним соціальним явищам серед молоді.
5. Обґрунтувати шляхи вдосконалення профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в умовах закладу вищої освіти.

Об'єкт дослідження – профілактика негативних соціальних явищ у молодіжному середовищі закладу вищої освіти.

Предмет дослідження – особливості профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти.

Для реалізації окреслених завдань дослідження були використані такі **методи дослідження**: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння та систематизація наукової літератури з проблеми профілактики негативних соціальних явищ серед молоді з метою визначення сутності основних понять і теоретичних засад дослідження; емпіричні – анкетування, бесіда, спостереження для виявлення причин, чинників та особливостей поширення негативних соціальних явищ серед студентської молоді; методи математичної обробки даних – для узагальнення та інтерпретації результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження – факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури Уманського національного університету.

Наукове та практичне значення результатів дослідження полягає у поглибленні теоретичних уявлень про сутність, причини та особливості прояву негативних соціальних явищ серед молоді, а також у визначенні ефективних напрямів їх профілактики в умовах закладу вищої освіти. Практичне значення роботи полягає у розробленні та реалізації програми профілактичних заходів, результати якої можуть бути використані у діяльності закладів вищої освіти, соціальних служб, центрів соціально-психологічної підтримки молоді та у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників.

Апробація результатів дослідження. Основні концептуальні положення й результати кваліфікаційної роботи доповідалися на IX Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методичні та прикладні аспекти» (29 травня 2026 р., м. Умань), тема: «Профілактика негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти»; опубліковано матеріали у збірнику наукових праць факультету за темою «Соціально-педагогічні засади профілактики негативних соціальних явищ серед студентської молоді у закладах вищої освіти» (Умань, 2026 р.). Результати дослідження висвітлено у 2 одноосібних публікаціях автора.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (57 найменувань), 3 додатків на 6 сторінках. Загальний обсяг роботи складає 71 сторінку, із них 58 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЯВИЩ СЕРЕД МОЛОДІ

1.1. Сутність і зміст поняття «негативні соціальні явища»

Сьогодні молодь стикається з великою кількістю соціальних ризиків, які можуть впливати на її поведінку, цінності та спосіб життя. До таких ризиків можна віднести поширення девіантної поведінки, залежностей, вплив соціальних мереж, інформаційні перевантаження, а також загальну нестабільність у суспільстві.

У сучасних умовах особливо важливо приділяти увагу профілактиці таких явищ, оскільки молодь є основною рушійною силою розвитку суспільства і від її соціального становлення залежить майбутнє держави. Саме тому необхідно створювати умови, які б сприяли формуванню у молоді відповідальної поведінки, критичного мислення та позитивних життєвих орієнтирів.

Практична актуальність теми полягає в тому, що в закладах освіти та соціальній сфері є потреба у більш ефективних підходах до профілактичної роботи. Це стосується як оновлення методів роботи з молоддю, так і впровадження сучасних соціально-педагогічних технологій, які допоможуть запобігати негативним явищам ще на ранніх етапах.

У науковій літературі поняття «негативні соціальні явища» розглядається як сукупність форм поведінки та соціальних процесів, які відхиляються від загальноприйнятих норм і цінностей суспільства та мають деструктивний вплив як на особистість, так і на соціальне середовище. У контексті молодіжного середовища до таких явищ відносять девіантну поведінку, різні види адикцій, булінг, агресивні прояви, правопорушення та інші форми соціально небажаної поведінки.

Науковці вважають, що «деструктивна поведінка – це руйнівні дії підлітка (вербальні чи практичні), які можуть бути спрямовані на самого себе або зовнішній світ і проявлятися в нападах агресії, гніву чи ворожості» [17].

Також дослідники виокремлюють основні зовнішні прояви деструктивної поведінки: умисне заподіяння фізичних збитків іншим людям (побої, хуліганство, крадіжки, вбивство); моральне приниження інших людей (участь у булінгу (цькуванні), провокування конфліктів); порушення соціальних норм (шкільні прогули або відмова від навчання, ухід із дому, бродяжництво, агресивна поведінка, обман); вандалізм (псування неживих предметів, пам'яток культури, історії, витворів мистецтва, графіті (настінні малюнки) непристойного характеру); жорстокість до тварин (знущання, тортури, омертвлення); екоцид (нанесення збитків об'єктам природи: підпали, забруднення природного середовища, знищення тварин); лихослів'я (вживання нецензурної лексики) [17].

До внутрішніх проявів деструктивної поведінки віднесли: зловживання алкоголем/наркотиками, куріння; розлади харчової поведінки (переїдання, голодування, недоїдання); дії з ризиком для життя (зацепінг, паркур та ін.); надмірна видозміна власного тіла (татуювання, пірсинг, шрамування); патологічна пристрасть до комп'ютерних та азартних ігор; імпульсивна та ризикована сексуальна поведінка (безладні статеві стосунки, про ституція та ін.); самоушкодження (різання, висмикування волосся, опіки); спроба самогубства (навмисне позбавлення себе життя) [17].

Науковці розглядають девіантну поведінку як систему дій і вчинків особи, що не відповідають соціальним нормам, правилам і очікуванням суспільства. Така поведінка відображає різні форми відхилення від загальноприйнятих стандартів поведінки та може мати як епізодичний, так і системний характер. У науковій літературі девіантна поведінка охоплює широкий спектр проявів – від незначних дисциплінарних порушень, ігнорування соціальних вимог або правил внутрішнього розпорядку до більш серйозних форм, таких як асоціальна поведінка та правопорушення.

Т. Спіріна, О. Карпенко, Ж. Петрочко вважають, що «в умовах воєнного стану суттєво загострили низку ризиків, пов'язаних із деструктивними формами взаємодії у студентському середовищі. Тривале

психоемоційне напруження, досвід втрат, вимушене переміщення, неста більність життєвих обставин, поєднання очного, дистанційного та змішаного форматів навчання створюють сприятливе підґрунтя для зростання конфліктності, агресивних про явів і латентних форм булінгу, зокрема в цифровому освітньому просторі. У цих умовах булінг набуває нових характеристик, стає менш видимим, але не менш руйнівним за своїми наслідками» [43].

Науковці виокремлюють виклики соціально-педагогічної профілактики булінгу в ЗВО в умовах воєнного стану, зокрема: латентність булінгу (перевантаження психологічних і цифрових форм насильства), обмежені ресурси підтримки (перевантаженість психологічних і соціально-педагогічних служб), психоемоційне виснаження (зростання рівня стресу, тривожності, фрустрації серед здобувачів освіти), стигматизація окремих груп (соціальне відчуження і маргіналізація), фрагментація освітнього середовища (ослаблення соціальних зв'язків у дистанційному форматі) [43].

На думку Б. Мисак та А. Неспляк поле девіантної поведінки розшифрується за новими формами, зокрема: алкоголізація, наркоманія, токсикоманія, ігроманія, інтернетзалежність та ін. [31].

У молодіжному середовищі формування девіантної поведінки часто пояснюється особливостями вікового розвитку, зокрема недостатнім рівнем соціальної зрілості, емоційною нестабільністю, прагненням до самоствердження та схильністю до впливу референтних груп. Важливу роль відіграє також соціальне оточення: несприятливий мікроклімат у сім'ї, негативний вплив однолітків, відсутність належного контролю та підтримки з боку дорослих.

Науковці Б. Мисак та А. Неспляк вважають, що «девіантна поведінка – поведінка індивіда чи групи, що не відповідає загальноприйнятим нормам, у результаті чого ці норми ними порушуються» [31], а Р. Михайлишин вважає, що «девіантна поведінка людини – це система вчинків чи окремі вчинки, які

суперечать прийнятим в суспільстві нормам; пов’язана з певною невідповідністю вчинків, дій, способів діяльності» [32].

Г. Погромська вважає, що «девіантна поведінка являє собою не тільки правову, але й соціально-педагогічну проблему. Вона завдає шкоди самій людині, оточенню та суспільству загалом» [34].

Окремим чинником є складнощі процесу соціалізації, коли молода людина не завжди має достатньо сформовані навички адаптації до соціальних норм і правил поведінки. У таких умовах девіантні прояви можуть виступати як своєрідна реакція на соціальні труднощі, внутрішні конфлікти або відчуття соціальної незахищеності.

Таким чином, девіантна поведінка є багатофакторним явищем, що формується під впливом як індивідуально-психологічних, так і соціальних чинників, і потребує системного підходу до її розуміння та профілактики, особливо у молодіжному середовищі.

Адикції (залежності) є однією з поширених форм негативних соціальних явищ, які суттєво впливають на поведінку, спосіб життя та соціальне функціонування особистості. У науковому розумінні вони охоплюють як хімічні залежності, пов’язані із вживанням психоактивних речовин (алкогольна, наркотична, тютюнова залежність), так і поведінкові залежності, що формуються без безпосереднього вживання речовин (інтернет-залежність, ігрова залежність, залежність від соціальних мереж тощо) [38].

Основною ознакою адиктивної поведінки є втрата контролю над власними діями та неможливість самостійно регулювати потяг до певного виду діяльності або речовини. З часом це призводить до формування стійкої психологічної та фізіологічної залежності, яка домінує у структурі потреб і мотивів особистості.

У молодіжному середовищі адикції є особливо небезпечними, оскільки саме в цей період відбувається становлення особистості, формування життєвих цінностей та моделей поведінки. Під впливом стресових ситуацій,

соціального тиску, недостатнього рівня емоційної підтримки або негативного оточення молоді люди можуть шукати способи «втечі від реальності», що часто призводить до формування залежної поведінки.

Наслідки адикцій мають комплексний характер і проявляються не лише на індивідуальному рівні, а й у соціальному вимірі. Вони включають погіршення фізичного та психічного здоров'я, зниження навчальної або професійної мотивації, руйнування міжособистісних зв'язків, соціальну ізоляцію, а також зростання ризику девіантної та протиправної поведінки.

Отже, адикції є складним соціально-психологічним явищем, яке потребує системного підходу до його розуміння, раннього виявлення та профілактики, особливо в умовах освітнього середовища.

Булінг (цькування) проявляється у систематичному агресивному поводженні щодо іншої особи з метою приниження, психологічного або фізичного тиску. У закладах освіти він може набувати різних форм – вербальної, фізичної, соціальної чи кібербулінгу, і має серйозні наслідки для психоемоційного стану молоді [33].

Науковці виокремлюють різні форми насильства, що є систематичним проявом (булінг, / цькування): фізичне насильство (штовхання, зачіпання, бійки, удари, тілесні ушкодження); психологічне насильство (образи, поширення чуток, залякування, ігнорування, бойкот, погрози, шантаж); економічне насильство (дрібні крадіжки, пошкодження особистих речей, вимагання грошей); сексуальне насильство (образливі жести, висловлювання, жарти, дотики сексуального (інтимного) характеру) [42].

Дослідники у навчально-методичному посібника «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» (2020) визначають, що «булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, також із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи

була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого(-ої» [19].

Агресія як соціально-психологічне явище характеризується поведінкою, спрямованою на завдання шкоди іншій особі, групі людей або об'єктам, а також на порушення їхнього психологічного чи фізичного благополуччя. У науковій літературі агресія розглядається як складний багатовимірний феномен, який може проявлятися у різних формах – вербальній (образи, погрози), фізичній (застосування сили), непрямій (поширення чуток, ігнорування) та кіберформі (агресивна поведінка в цифровому середовищі).

Залежно від мотивації та умов виникнення, агресія може бути реактивною або інструментальною. Реактивна агресія виникає як емоційна відповідь на реальну або уявну загрозу, образу чи фрустрацію і часто має імпульсивний характер. Інструментальна агресія, у свою чергу, є більш усвідомленою та цілеспрямованою і використовується як засіб досягнення певної мети, наприклад, домінування або отримання вигоди.

У молодіжному середовищі агресивні прояви можуть бути пов'язані з віковими особливостями, такими як емоційна нестабільність, підвищена чутливість до оцінки з боку інших, прагнення до самоствердження, а також недостатній рівень сформованості навичок конструктивного вирішення конфліктів. Важливу роль відіграють і зовнішні чинники, зокрема вплив сімейного середовища, стилю виховання, соціального оточення та інформаційного простору [45].

Агресія також часто виступає як індикатор внутрішніх психологічних проблем або соціальної напруги, зокрема невпевненості в собі, стресових ситуацій, відчуття несправедливості або соціальної ізоляції. У випадках, коли відсутні ефективні механізми емоційної регуляції, агресивна поведінка може закріплюватися як стійка модель взаємодії з оточенням.

Таким чином, агресія є складним соціально-психологічним явищем, що має як індивідуальні, так і соціальні детермінанти. Її вивчення є важливим

для розуміння механізмів поведінки молоді та розробки ефективних профілактичних і корекційних заходів у освітньому середовищі.

На думку Г. Закалик, М. Луців «девіація і ризик – сторони однієї медалі, соціальної мутації» [18].

Правопорушення – це протиправні дії або бездіяльність, які порушують встановлені норми права та тягнуть за собою юридичну відповідальність відповідно до чинного законодавства. Вони є однією з найбільш небезпечних форм негативних соціальних явищ, оскільки безпосередньо посягають на суспільний порядок, права та свободи інших осіб, а також на стабільність функціонування соціальних інститутів [41].

У науковому розумінні правопорушення поділяються на різні види залежно від ступеня суспільної небезпеки, зокрема кримінальні правопорушення (злочини), адміністративні проступки, дисциплінарні та цивільно-правові порушення. Кожен із цих видів має свої особливості, але об’єднує їх спільна ознака – порушення правових норм та встановленого порядку поведінки.

У молодіжному середовищі правопорушення часто зумовлені комплексом соціальних і психологічних чинників. Серед них важливе місце посідає недостатній рівень правової свідомості та правової культури, коли молоді люди не повною мірою усвідомлюють наслідки своїх дій або не орієнтуються в нормах чинного законодавства. Також значний вплив має соціальне оточення, зокрема негативний вплив однолітків, асоціальних груп або середовища, де порушення норм поведінки є допустимим або навіть схвалюваним.

Окремим чинником виступає відсутність належного виховного впливу з боку сім’ї, закладів освіти та соціальних інституцій, що може призводити до недостатнього формування відповідальності за власні вчинки. У поєднанні з віковими особливостями молоді, такими як схильність до ризику, імпульсивність та прагнення до самоствердження, це створює умови для виникнення протиправної поведінки.

Важливу роль у запобіганні правопорушенням відіграє профілактична робота, яка включає правове виховання, формування правосвідомості, розвиток відповідальної поведінки та створення безпечного соціального середовища. Недостатня увага до цих аспектів може призводити до закріплення девіантних моделей поведінки та їх подальшої криміналізації.

Таким чином, правопорушення у молодіжному середовищі є складним соціальним явищем, що формується під впливом як індивідуальних, так і соціальних чинників, і потребує системного підходу до його попередження та подолання.

Отже, негативні соціальні явища є складними багатовимірними соціально-психологічними та соціально-педагогічними феноменами, які охоплюють різні форми девіантної, асоціальної та деструктивної поведінки. Вони проявляються у вигляді девіацій, адикцій, агресивних дій, булінгу, правопорушень та інших форм відхилення від соціальних норм і правил, що регулюють поведінку особистості в суспільстві.

У молодіжному середовищі такі явища мають особливу значущість, оскільки саме в цей період відбувається активне формування особистості, системи цінностей, соціальних установок і моделей поведінки. Відсутність належної соціальної підтримки, недостатній рівень виховного впливу, вплив негативного соціального оточення, інформаційні ризики та психологічні труднощі можуть сприяти закріпленню деструктивних форм поведінки [9].

Їхнє вивчення є важливим для комплексного розуміння причин виникнення таких явищ, серед яких можна виокремити соціально-економічні фактори, сімейне неблагополуччя, низький рівень правової та моральної культури, недостатню ефективність профілактичної роботи в освітніх закладах, а також вплив сучасного цифрового середовища.

На основі такого аналізу стають можливими розроблення та впровадження ефективних заходів профілактики, які мають бути спрямовані на раннє виявлення ризикових форм поведінки, формування у молоді соціально відповідальних установок, розвиток життєвих навичок, емоційної

стійкості та критичного мислення. Важливим є також створення сприятливого соціально-психологічного середовища в закладах освіти, посилення ролі соціальних педагогів і психологів, а також залучення сім'ї та громади до профілактичної роботи.

Тому вважаємо, що системне дослідження негативних соціальних явищ дозволяє не лише глибше зрозуміти їхню природу, а й визначити дієві шляхи їх попередження та зниження рівня поширеності серед молоді.

1.2. Молодь як соціально-психологічна група: особливості розвитку, соціалізації та ризики девіантної поведінки.

Актуальність вивчення молоді як соціально-психологічної групи зумовлена тим, що саме ця категорія населення є основним ресурсом суспільного розвитку, від якості соціалізації якої залежить майбутнє держави. У сучасних умовах українського суспільства, що характеризуються соціально-економічними трансформаціями, воєнними викликами, цифровізацією та зміною ціннісних орієнтацій, значно зростає увага до проблем становлення молодого покоління.

Особливої актуальності набуває питання вивчення особливостей розвитку та соціалізації молоді у зв'язку з посиленням впливу ризикогенних факторів. До них належать інформаційні перевантаження, поширення деструктивного контенту в цифровому середовищі, нестабільність соціальних інститутів, економічні труднощі, а також психологічна напруженість, пов'язана із сучасними суспільними викликами. Усе це створює додаткові умови для виникнення девіантної поведінки [6; 5].

Практична значущість теми полягає у необхідності розробки ефективних підходів до профілактики негативних соціальних явищ серед молоді, що можливе лише за умови глибокого розуміння її вікових, психологічних і соціальних особливостей. Саме аналіз процесів соціалізації дозволяє виявити фактори ризику та визначити напрями їх попередження в освітньому та соціальному середовищі.

Дослідження молоді як соціально-психологічної групи є актуальним як у теоретичному, так і в практичному вимірах, оскільки сприяє кращому розумінню механізмів формування особистості та розробці ефективних заходів запобігання девіантній поведінці.

Молодь як соціально-психологічна група є особливою категорією населення, яка перебуває на етапі активного становлення особистості, формування ціннісних орієнтацій, життєвих планів та соціальних ролей. Саме в цей період відбувається перехід від дитинства до дорослості, що супроводжується значними біологічними, психологічними та соціальними змінами [1].

Особливості розвитку молоді проявляються у підвищеній емоційній чутливості, прагненні до самостійності, самоствердження та пошуку власної ідентичності. У цей час формується система моральних норм і життєвих цінностей, яка значною мірою визначає подальшу поведінку особистості. Водночас молодь є більш вразливою до зовнішніх впливів, зокрема з боку однолітків, медіа та соціального оточення.

А. Гарвас, В. Костіна вважають, що «соціальна профілактика, зокрема жорстокої поведінки підлітків, здійснюється на таких рівнях: макрорівень (реалізується у вигляді комплексних профілактичних програм, кампаній у засобах масової інформації, масових заходів); мікрорівень (здійснюється у вигляді спеціальних програм, заходів та окремих дій у межах закладів, організацій та за місцем проживання); індивідуальний рівень (проводиться спеціалістами і волонтерами з окремими особами)» [40].

Особливості розвитку молоді визначаються як складний процес фізіологічного, психологічного та соціального становлення особистості, що відбувається під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників. Молодіжний вік характеризується активним формуванням світогляду, ціннісних орієнтацій, життєвих планів та професійного самовизначення, що робить цей період особливо чутливим до соціальних впливів.

З фізіологічної точки зору для молоді властиві завершення процесів біологічного дозрівання, підвищення енергійності та працездатності, що створює сприятливі умови для навчання, самореалізації та активної соціальної діяльності. Водночас саме в цей період можуть проявлятися певні дисбаланси, пов’язані з адаптацією організму до інтенсивних навантажень, що характерні для навчального процесу та соціального життя.

Психологічний розвиток молоді характеризується формуванням самосвідомості, становленням ідентичності та прагненням до самостійності. У цей період посилюється потреба у самоствердженні, визнанні з боку однолітків та значущих соціальних груп. Водночас ще не повністю сформовані механізми саморегуляції, емоційної стабільності та критичного мислення, що може зумовлювати імпульсивність поведінки та підвищену чутливість до зовнішніх впливів.

Соціальний розвиток молоді пов’язаний із розширенням кола соціальних ролей і контактів, включенням у нові соціальні інститути, зокрема заклади освіти, професійні спільноти та громадське середовище. У процесі соціалізації молодь засвоює норми, цінності та правила поведінки, водночас формуючи власну систему життєвих орієнтирів.

Особливістю цього вікового етапу є також високий рівень впливу референтних груп, передусім однолітків, які часто стають головним джерелом соціальних установок і поведінкових моделей. Це може як сприяти позитивній соціалізації, так і створювати ризики девіантної поведінки у разі наявності негативного оточення. Отже, розвиток молоді є багатовимірним процесом, що поєднує біологічні, психологічні та соціальні аспекти, і саме їх взаємодія визначає особливості формування особистості у цьому віковому періоді.

Дослідники визнають причини жорсткого поводження з дітьми та молоддю: особистісні якості батьків; відсутність у батьків позитивного прикладу поводження з дітьми; фізичні чи психічні вади батьків; невміння виховувати дітей, незнання своїх прав та обов’язків щодо дітей, відсутність

почуття відповідальності за них, незнання прав та потреб дітей; невміння долати сімейні та життєві кризи, відсутність самореалізації; недостатня соціалізація батьків; нерозуміння цінності дитини тощо; невміння вчителів будувати демократичні стосунки з дітьми, ефективно спілкуватися, вирішувати конфлікти конструктивним шляхом; низький рівень професійної етики; звичка до команд, які полегшують реалізацію професійних завдань в найкоротший час, але посилюють авторитарність педагогів, ігнорування прав і потреб окремої дитини; звичка до позиції «учитель(-ка)-дитина» (суб'єкт-об'єктних стосунків) і зловживання цією позицією; професійне «вигоряння» педагогів тощо; боротьба за лідерство; зіткнення різних субкультур, цінностей, поглядів і невміння толерантно ставитись до них; агресивність та віктимність; наявність у дитини психічних чи фізичних вад; заздрість; відсутність предметного дозвілля тощо [19].

Порівняльний аналіз основних аспектів розвитку молоді дозволяє зробити висновок, що цей віковий період є особливим етапом становлення особистості, який поєднує завершення фізіологічного дозрівання з активним формуванням психологічної та соціальної зрілості. На відміну від дитинства та підліткового віку, молодь характеризується більшою самостійністю, розширенням соціальних ролей та формуванням власної системи цінностей, однак ці процеси ще не є повністю стабільними.

Зокрема, фізіологічний розвиток у цей період здебільшого вже завершений, що забезпечує високий рівень працездатності та активності. Водночас психологічна сфера ще перебуває у стадії формування, що проявляється у нестійкості емоційного стану, пошуку власної ідентичності та недостатньо сформованих механізмах саморегуляції. Соціальний розвиток характеризується розширенням кола взаємодій і ролей, але водночас обмеженим життєвим досвідом та залежністю від референтних груп.

Отже, можна зробити висновок, що молодь є найбільш вразливою до впливу соціального середовища, але водночас має значний потенціал для розвитку, самореалізації та формування активної громадянської позиції. Саме

поєднання цих характеристик зумовлює необхідність цілеспрямованої соціально-педагогічної та профілактичної роботи, спрямованої на підтримку позитивної соціалізації молоді та запобігання виникненню негативних соціальних явищ.

Процес соціалізації молоді є складним і багатогранним явищем, яке відбувається через постійну взаємодію особистості з основними соціальними інститутами, зокрема сім'єю, закладом освіти, групами однолітків, засобами масової інформації та ширшим соціальним середовищем. Кожен із цих інститутів виконує специфічну функцію у формуванні особистості: сім'я забезпечує первинне засвоєння норм і цінностей, заклад освіти сприяє розвитку знань, соціальних компетентностей і професійного становлення, а групи однолітків впливають на формування поведінкових установок і моделей взаємодії [1].

У процесі соціалізації молода людина поступово засвоює соціальні норми, правила поведінки, моральні орієнтири та способи комунікації, які визначають її місце в суспільстві. Важливим є також формування здатності до адаптації в різних соціальних ситуаціях, розвитку відповідальності, самостійності та критичного мислення. Водночас цей процес не є однорідним і значною мірою залежить від впливу як позитивних, так і негативних факторів соціального середовища.

Ефективність соціалізації молоді значною мірою визначається якістю соціального середовища, рівнем його безпечності, стабільності та підтримувального характеру. У сприятливих умовах відбувається гармонійний розвиток особистості, формування соціально схвалюваних моделей поведінки та успішна інтеграція в суспільство. Натомість у разі наявності деструктивних впливів, соціальної нестабільності або недостатньої підтримки з боку значущих соціальних інститутів можуть виникати труднощі соціалізації, що підвищують ризики девіантної поведінки [41].

Важливу роль у цьому процесі відіграє також соціально-педагогічна підтримка, яка спрямована на супровід молодої людини у процесі її

особистісного та соціального становлення. Вона передбачає створення умов для розвитку позитивних соціальних якостей, профілактику негативних явищ, а також допомогу у подоланні життєвих труднощів.

Соціалізація молоді є ключовим процесом формування особистості, успішність якого залежить від узгодженої взаємодії всіх соціальних інститутів та якості соціально-педагогічного супроводу.

Разом із тим, молодіжний вік характеризується наявністю певних ризиків девіантної поведінки. Це пов’язано як з віковими особливостями, так і з соціальними умовами, в яких перебуває молодь. До основних ризиків можна віднести вплив негативного оточення, недостатній рівень контролю та підтримки з боку дорослих, конфліктність у сім’ї, труднощі адаптації до освітнього середовища, а також вплив цифрового простору, який часто містить деструктивний контент.

Додатковими чинниками ризику виступають соціально-економічна нестабільність, невизначеність професійного майбутнього, психологічні стреси та недостатній рівень сформованості навичок конструктивного вирішення проблем. У сукупності ці фактори можуть сприяти формуванню девіантних моделей поведінки, зокрема агресії, адикцій, правопорушень або соціальної ізоляції [41].

Отже, молодь як соціально-психологічна група є одночасно ресурсом розвитку суспільства і вразливою категорією, що потребує особливої уваги з боку держави, закладів освіти та соціальних служб. Розуміння особливостей її розвитку та соціалізації є важливою умовою для ефективної профілактики негативних соціальних явищ і формування соціально зрілої особистості.

1.3. Соціально-психологічні фактори виникнення негативних явищ серед студентської молоді.

Виникнення негативних соціальних явищ серед студентської молоді зумовлюється комплексом соціально-психологічних факторів, які взаємодіють між собою та впливають на поведінку особистості в період її

професійного та особистісного становлення. Студентський вік є періодом активної соціалізації, формування світогляду та життєвих цінностей, що водночас супроводжується підвищеною емоційною вразливістю та нестабільністю.

Одним із ключових соціальних факторів є вплив соціального середовища, зокрема, групи однолітків. У студентському віці саме оточення ровесників часто набуває статусу референтної групи, тобто такої, на яку молода людина орієнтується у своїх поглядах, цінностях, нормах поведінки та прийнятті рішень. У цей період вплив однолітків у багатьох випадках може бути навіть сильнішим, ніж вплив сім'ї або викладачів, оскільки студент прагне до самостійності, соціального визнання та прийняття у групі.

Група однолітків виконує важливу соціалізаційну функцію, адже саме в ній формуються навички комунікації, взаємодії, колективної поведінки та самопрезентації. Водночас вона може як сприяти позитивному розвитку особистості, так і створювати умови для виникнення негативних соціальних явищ. Значний вплив має групова динаміка, зокрема прагнення відповідати нормам неформальної групи, навіть якщо вони суперечать загальноприйнятим соціальним або правовим нормам.

У випадку наявності в студентському середовищі деструктивних моделей поведінки – таких як вживання психоактивних речовин, агресивні форми взаємодії, булінг, ігнорування навчальних обов'язків або інші прояви девіацій – зростає ризик їх наслідування. Це пов'язано з дією механізмів соціального наслідування, конформізму та прагнення до групової приналежності [45].

Особливо вразливими до такого впливу є студенти з недостатньо сформованою системою особистісних цінностей, низькою самооцінкою або слабкими навичками критичного мислення. У таких випадках бажання бути «прийнятим» у групі може переважати над усвідомленням можливих негативних наслідків поведінки.

Таким чином, вплив групи однолітків є одним із найвагоміших соціальних чинників формування поведінки студентської молоді, який потребує врахування при організації профілактичної роботи та створенні позитивного соціально-психологічного клімату в закладах вищої освіти.

Важливу роль у формуванні поведінкових установок студентської молоді відіграють сімейні умови, які є первинним середовищем соціалізації особистості. Саме в сім'ї закладаються базові цінності, норми поведінки та моделі взаємодії з іншими людьми, що надалі впливають на адаптацію молодої людини у суспільстві та освітньому середовищі.

Негативний сімейний досвід, зокрема недостатня емоційна підтримка, часті конфлікти між батьками, насильство або психологічна відстороненість дорослих, може сприяти формуванню у студентів почуття невпевненості, емоційної нестабільності та схильності до протестних форм поведінки. У таких умовах молода людина часто шукає альтернативні джерела визнання та підтримки поза сім'єю, що підвищує ризик потрапляння під вплив деструктивних груп або асоціальних моделей поведінки [45].

Окремо слід відзначити, що надмірний батьківський контроль або авторитарний стиль виховання також може мати негативні наслідки. У таких випадках у молоді нерідко формується внутрішній опір, прагнення до автономії через порушення правил або демонстративне заперечення соціальних норм. Це може проявлятися у вигляді девіантної поведінки як способу самоствердження.

Водночас відсутність належного виховного впливу, емоційної включеності та систематичного контролю з боку сім'ї призводить до недостатнього розвитку саморегуляції, низького рівня відповідальності та слабкої сформованості життєвих орієнтирів. У результаті студентська молодь стає більш вразливою до зовнішніх негативних впливів, зокрема адиктивної поведінки, ризикованих соціальних практик та порушень дисципліни [39].

Отже, сімейне середовище є одним із визначальних факторів, що впливає на формування поведінкових стратегій студентської молоді та рівень її схильності до негативних соціальних явищ.

Серед психологічних факторів, що впливають на виникнення негативних соціальних явищ у студентському середовищі, важливе місце займають індивідуально-особистісні особливості розвитку молодої людини. Зокрема, значний вплив має занижена або нестабільна самооцінка, яка ускладнює формування адекватного сприйняття власних можливостей, сприяє залежності від зовнішньої оцінки та підвищує вразливість до негативного впливу з боку оточення.

Л. Тимків, Х. Хмелівська виокремили основні психологічні причини проявів інтернет-залежності у підлітків: нестача спілкування зі значущими для дитини людьми; неприйняття однолітками; недостатня увага батьків; сором'язливість, закомплексованість, труднощі в спілкуванні, невпевненість в своїх силах; схильність дітей підліткового віку миттєво «вбирати» все нове і цікаве; прагнення підлітка бути «як усі», не відставати від однолітків ні в чому [44].

Узагальнюючи наукові підходи до визначення причин девіантної поведінки, доцільно спиратися на класифікацію, запропоновану О. Безпалько, яка, на нашу думку, найбільш цілісно відображає багатофакторність цього явища. Дослідниця обґрунтовує, що девіантна поведінка не має єдиного джерела виникнення, а формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників [41].

Зокрема, О. Безпалько виокремлює соціально-економічні причини, пов'язані з нестабільністю матеріального становища, безробіттям та соціальною нерівністю; соціально-педагогічні, що відображають проблеми сімейного виховання та недоліки освітнього середовища; соціально-культурні, зумовлені трансформацією цінностей і впливом деструктивних зразків масової культури; психологічні, які пов'язані з індивідуальними особливостями розвитку особистості та її потребою у самоствердженні; а

також біологічні чинники, що охоплюють генетичні й фізіологічні особливості розвитку дитини [41].

На нашу думку, цінність підходу О. Безпалько полягає в тому, що він дозволяє розглядати девіантну поведінку як результат взаємодії соціального середовища та індивідуальних характеристик особистості. Це, у свою чергу, підкреслює необхідність комплексного підходу до її профілактики, який має враховувати як зовнішні умови соціалізації молоді, так і внутрішні ресурси особистості [41].

Науковці також вважають, що емоційна нестабільність є суттєвим чинником ризику, оскільки вона проявляється у частих змінах настрою, імпульсивності, труднощах у контролі емоційних реакцій. У поєднанні з підвищеним рівнем тривожності це може призводити до внутрішнього напруження, яке студент не завжди здатен конструктивно опрацювати, що, у свою чергу, підвищує ймовірність деструктивних форм поведінки.

Важливим психологічним аспектом є недостатній рівень сформованості навичок саморегуляції та самоконтролю. Студенти, які не володіють ефективними стратегіями подолання стресових ситуацій, частіше вдаються до імпульсивних або неадаптивних способів реагування, зокрема уникнення проблем, агресії або адиктивної поведінки як форми психологічної компенсації.

Окремо слід відзначити специфіку студентського віку, для якого характерними є активний процес формування ідентичності та прагнення до самоствердження. Це прагнення іноді реалізується через демонстративну поведінку, ризиковані вчинки або навіть агресивні дії, особливо у випадках, коли інші соціально прийнятні способи самовираження ще недостатньо сформовані.

Таким чином, сукупність психологічних чинників, зокрема особистісна незрілість, емоційна нестійкість та недостатній розвиток навичок саморегуляції, істотно підвищує ризики виникнення негативних соціальних

явищ у студентському середовищі та потребує цілеспрямованої профілактичної роботи.

Окремо слід відзначити значний вплив освітнього середовища на формування поведінкових установок студентської молоді та виникнення можливих негативних соціальних явищ. Освітній заклад є не лише місцем здобуття знань, а й важливим простором соціалізації, у якому формуються професійні, моральні та комунікативні компетентності здобувачів освіти.

У випадку недостатньої педагогічної підтримки з боку викладачів, зокрема відсутності конструктивного зворотного зв'язку, емоційної включеності та наставницької взаємодії, у студентів може виникати відчуття ізольованості та зниження значущості власної освітньої діяльності. Це, у свою чергу, негативно впливає на рівень їхньої навчальної мотивації та зацікавленості у професійному розвитку.

Суттєвим чинником ризику є також надмірне навчальне навантаження, яке за відсутності належної організації навчального процесу може призводити до хронічного стресу, емоційного виснаження та перевтоми. У таких умовах у студентів знижується здатність до концентрації, саморегуляції та конструктивного вирішення навчальних і життєвих труднощів, що створює передумови для дезадаптивних форм поведінки [22].

Важливим аспектом є й відсутність індивідуального підходу до здобувачів освіти, коли не враховуються їхні особистісні особливості, освітні потреби та темп навчання. Це може сприяти формуванню почуття несправедливості, зниженню самооцінки та втраті інтересу до навчального процесу.

Не менш значущою є проблема слабкої інтеграції студентів у академічну спільноту. Обмежені можливості участі у наукових, культурних чи громадських ініціативах закладу освіти можуть призводити до соціальної ізоляції, зниження рівня залученості та відчуження від освітнього середовища. У результаті це негативно впливає не лише на академічну успішність, а й на загальний психоемоційний стан студентів [22].

Таким чином, освітнє середовище виступає важливим чинником як профілактики, так і потенційного посилення негативних соціальних явищ, що зумовлює необхідність його постійного вдосконалення та створення умов для підтримки студентської молоді.

Суттєвим сучасним чинником виникнення та поширення негативних соціальних явищ серед студентської молоді є інформаційне середовище, яке за останні роки набуло особливої ваги у процесах соціалізації особистості. Зокрема, активне використання соціальних мереж, месенджерів та різноманітних цифрових платформ значною мірою впливає на формування ціннісних орієнтацій, моделей поведінки та способів міжособистісної взаємодії молоді.

Надмірне перебування в онлайн-просторі може призводити до поступового витіснення реальної соціальної взаємодії віртуальною, що негативно позначається на розвитку комунікативних навичок, емоційного інтелекту та здатності до живого спілкування. У таких умовах у частини студентів формується тенденція до соціальної ізоляції, зниження рівня соціальної активності та послаблення реальних міжособистісних зв’язків [28; 44].

Окрему небезпеку становить вплив деструктивного контенту, який може містити пропаганду насильства, асоціальних моделей поведінки, адиктивних практик або викривлених життєвих цінностей. Постійне споживання такого контенту здатне формувати спотворене уявлення про соціальну реальність, знижувати критичність мислення та сприяти нормалізації девіантної поведінки [28; 44].

Важливим негативним явищем у цифровому середовищі є кібербулінг, який проявляється у формах психологічного тиску, приниження, поширення образливих матеріалів або цькування в онлайн-просторі. Його наслідками можуть бути підвищений рівень тривожності, зниження самооцінки, емоційне виснаження, а в окремих випадках – формування депресивних станів та соціальна ізоляція [28; 44].

Також слід відзначити ризик формування залежної поведінки, пов’язаної з надмірним використанням соціальних мереж, онлайн-ігор або постійною потребою у цифровій взаємодії. Така залежність поступово впливає на здатність до самоконтролю, знижує навчальну продуктивність та може витісняти інші важливі сфери життєдіяльності студента.

Отже, інформаційне середовище виступає вагомим сучасним фактором впливу на психоемоційний стан і поведінку студентської молоді, що потребує системного врахування у процесі профілактики негативних соціальних явищ та формування цифрової грамотності.

На нашу, думку соціально-психологічні фактори виникнення негативних явищ серед студентської молоді мають складний, багаторівневий і взаємопов’язаний характер, оскільки формуються під впливом як зовнішніх умов соціалізації, так і внутрішніх індивідуально-особистісних особливостей розвитку молодої людини. Вони не діють ізольовано, а взаємодіють між собою, посилюючи або, навпаки, частково нейтралізуючи вплив один одного.

Зовнішні чинники охоплюють особливості сімейного виховання, вплив референтних груп, специфіку освітнього середовища та інформаційного простору. Внутрішні фактори пов’язані з рівнем емоційної зрілості, самооцінкою, здатністю до саморегуляції, особливостями мотиваційної сфери та стресостійкості. Саме їх поєднання визначає ступінь вразливості студента до девіантних форм поведінки, адикцій, агресивних проявів або соціальної дезадаптації.

Важливо підкреслити, що студентський вік є періодом інтенсивного особистісного становлення, професійного самовизначення та формування життєвих стратегій. У цей час особливо загострюється чутливість до соціальних впливів, підвищується значущість групової думки та водночас недостатньо сформованими залишаються механізми самоконтролю і критичного оцінювання ситуацій. Це створює підвищені ризики виникнення негативних поведінкових практик.

Урахування зазначених факторів є ключовою передумовою для побудови ефективної системи профілактики негативних соціальних явищ у закладах вищої освіти. Йдеться про необхідність комплексного підходу, який поєднує психолого-педагогічну підтримку, розвиток соціальних і комунікативних компетентностей, формування відповідального ставлення до власної поведінки, а також створення безпечного та підтримувального освітнього середовища.

Таким чином, ефективна профілактична робота можлива лише за умови системного врахування всіх груп чинників та реалізації цілеспрямованих заходів, орієнтованих на гармонійний розвиток особистості студента і попередження виникнення негативних соціальних явищ.

РОЗДІЛ 2.
ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЯВИЩ СЕРЕД МОЛОДІ

2.1. Аналіз сучасного стану профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується поглибленням соціально-економічних трансформацій, що супроводжуються появою нових викликів і ризиків для молодого покоління. В умовах динамічних змін, зокрема нестабільності соціального середовища, посилення міграційних процесів, впливу інформаційно-цифрового простору та наслідків воєнних подій, молодь опиняється у зоні підвищеної соціальної вразливості.

У цьому контексті особливого значення набуває профілактична діяльність як складова соціальної роботи, спрямована на попередження виникнення та поширення негативних явищ. На відміну від реактивних заходів, профілактика орієнтована на раннє виявлення ризиків, усунення чинників, що сприяють їх формуванню, а також на створення сприятливого соціального середовища для розвитку особистості.

Водночас ефективність профілактичної діяльності значною мірою залежить від рівня практичної підготовки фахівців соціальної сфери. Це зумовлює необхідність ґрунтовного вивчення саме практичних аспектів профілактики, що передбачають використання сучасних методів, технологій і форм роботи з молоддю.

Дослідження практичних основ профілактики негативних соціальних явищ серед молоді є актуальним у зв’язку з потребою підвищення ефективності соціальної роботи, орієнтованої на превентивний підхід, а також удосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників [40; 45].

Сучасний стан профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в закладах вищої освіти характеризується посиленням уваги до превентивної

діяльності як важливої складової освітнього та соціально-виховного середовища. Це зумовлено зростанням впливу соціальних, економічних та інформаційних чинників, які сприяють поширенню девіантної поведінки, адикцій, агресивності, соціальної ізоляції та інших форм дезадаптації серед студентської молоді.

У практиці закладів вищої освіти профілактика негативних явищ реалізується через систему соціально-виховної, психологічної та педагогічної роботи. Важливе місце у цій системі займають заходи, спрямовані на формування здорового способу життя, розвиток соціальної активності молоді, підвищення рівня правової культури та відповідальності. Зокрема, дослідження засвідчують доцільність використання здоров'язбережувальних технологій як одного з ефективних інструментів профілактики, що передбачає формування у студентів навичок самозбереження, відповідального ставлення до власного здоров'я та усунення факторів ризику [55].

Водночас сучасна система профілактики у закладах вищої освіти має комплексний і міждисциплінарний характер, що зумовлює інтеграцію різних напрямів діяльності: інформаційно-просвітницького, соціально-педагогічного, психологічного, правового та організаційного. Кожен із зазначених напрямів виконує специфічну функцію у формуванні безпечного та сприятливого освітнього середовища, орієнтованого на попередження негативних соціальних явищ серед молоді.

На думку Т. Спіріною, Т. Лях, А. Дуля вважають, що «ключову та важливу роль у закладах вищої освіти щодо запобігання, попередження й профілактики булінгу відіграє просвітницька робота. Принципи дотримання прав людини, толерантної поведінки, неупередженого ставлення, недискримінації, партнерства, рівноправності, справедливості, співробітництва, взаємоповаги рекомендовано зробити наскрізними темами освітніх компонентів, силабусів, робочих програм навчальних дисциплін, консультацій. Водночас для перевірки результативності й ефективності

програм важливо здійснювати їхній моніторинг, щоб за потреби вчасно вносити зміни, правки, виправлення» [42].

Інформаційно-просвітницький напрям передбачає систематичне інформування здобувачів освіти щодо ризиків та наслідків девіантної поведінки, формування ціннісних орієнтацій і навичок відповідального вибору. Це реалізується через лекції, тренінги, тематичні кампанії, інтерактивні заходи, спрямовані на підвищення обізнаності студентів щодо проблем залежностей, насильства, булінгу, кіберзагроз та інших актуальних викликів [44].

Соціально-педагогічний напрям охоплює організацію виховної роботи, спрямованої на розвиток соціальної активності, громадянської відповідальності, формування позитивних моделей поведінки. Важливу роль відіграє залучення студентської молоді до волонтерської діяльності, соціальних проєктів, програм неформальної освіти, що сприяє їхній соціалізації та зниженню ризику виникнення асоціальних проявів.

Психологічний напрям передбачає забезпечення психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти, включаючи консультування, діагностику, корекційно-розвивальну роботу. Особливе значення має раннє виявлення осіб групи ризику, профілактика стресових станів, емоційного вигорання, тривожності та інших психологічних проблем, що можуть виступати передумовами девіантної поведінки [20].

Правовий напрям спрямований на формування правової культури студентської молоді, ознайомлення з нормативно-правовими засадами відповідальності за правопорушення, розвиток правосвідомості та поваги до прав і свобод людини. Реалізація цього напряму здійснюється через правопросвітницькі заходи, зустрічі з фахівцями, участь у правових тренінгах та дискусіях [24].

Організаційний напрям забезпечує координацію діяльності всіх суб’єктів профілактичної роботи в закладі вищої освіти, включаючи адміністрацію, науково-педагогічних працівників, психологічні служби,

студентське самоврядування та зовнішніх партнерів. Важливим є створення цілісної системи профілактики, що базується на принципах системності, наступності та міжвідомчої взаємодії [14].

Значна увага у сучасних умовах приділяється розробленню та впровадженню цільових профілактичних програм, спрямованих на попередження окремих видів негативних соціальних явищ. Зокрема, особливої актуальності набувають програми профілактики інтернет-залежності, кібербулінгу, цифрових адикцій, що пов’язано з інтенсивною цифровізацією освітнього середовища та зростанням часу перебування молоді в онлайн-просторі. Такі програми передбачають формування цифрової грамотності, розвиток навичок безпечної поведінки в мережі, критичного мислення, саморегуляції та відповідального використання цифрових ресурсів.

Отже, комплексний характер сучасної системи профілактики у закладах вищої освіти забезпечує багатовимірний вплив на особистість здобувача освіти, сприяючи формуванню стійкості до негативних соціальних явищ та розвитку соціально відповідальної поведінки..

Разом із тим, аналіз наукових досліджень і практики діяльності закладів вищої освіти свідчить про наявність низки системних проблем, що знижують ефективність профілактики негативних соціальних явищ серед молоді. Насамперед профілактична робота нерідко має фрагментарний і епізодичний характер, реалізується у вигляді окремих заходів без належної узгодженості, наступності та довгострокового планування. Відсутність цілісної стратегії профілактики призводить до того, що окремі ініціативи не забезпечують сталого результату і не формують у здобувачів освіти системного бачення безпечної та відповідальної поведінки.

Суттєвою проблемою залишається також недостатній рівень міжвідомчої та внутрішньоінституційної взаємодії. У багатьох випадках діяльність адміністрації, науково-педагогічних працівників, психологічних служб, органів студентського самоврядування та зовнішніх соціальних

інституцій (служб у справах молоді, центрів соціальних служб, правоохоронних органів) не є достатньо скоординованою. Це ускладнює комплексне реагування на соціальні ризики та обмежує можливості раннього виявлення проблем у студентському середовищі.

Окремої уваги потребує проблема недостатнього використання сучасних інтерактивних методів роботи з молоддю. Переважання традиційних форм (лекції, бесіди) часто не забезпечує належного рівня залученості студентів і не сприяє формуванню практичних навичок безпечної поведінки. Натомість інтерактивні підходи, такі як тренінги, фасилітаційні сесії, рольові ігри, кейс-методи, технології «peer-to-peer» та неформальна освіта, застосовуються обмежено або несистемно [52].

Крім того, спостерігається розрив між теоретичними напрацюваннями у сфері профілактики та їх практичною реалізацією. Попри наявність значної кількості наукових досліджень, методичних рекомендацій і програм, їх впровадження у діяльність закладів вищої освіти часто ускладнюється недостатнім ресурсним забезпеченням, браком підготовлених кадрів або відсутністю адаптації до конкретних умов освітнього середовища. Це знижує ефективність використання науково обґрунтованих підходів і обмежує можливості інноваційного розвитку профілактичної діяльності.

Додатковими проблемними аспектами сучасної профілактичної діяльності у закладах вищої освіти є недостатній рівень системного моніторингу та оцінювання ефективності профілактичних заходів. У багатьох випадках відсутні чітко визначені критерії та індикатори результативності, що ускладнює об’єктивне визначення впливу проведених заходів на зміну поведінкових установок і соціальних практик здобувачів освіти. Моніторинг часто має формальний характер, обмежується кількісними показниками участі студентів у заходах, без глибокого аналізу якісних змін у їхніх ціннісних орієнтаціях, рівні соціальної відповідальності чи сформованості навичок безпечної поведінки.

Відсутність належної системи оцінювання ефективності профілактичної роботи призводить до неможливості своєчасного коригування програм і методів впливу відповідно до виявлених потреб молодіжного середовища. Як наслідок, профілактичні заходи можуть втрачати актуальність, не враховувати динаміку соціальних ризиків та зміни у поведінкових моделях студентської молоді, зокрема в умовах цифровізації та зростання впливу соціальних мереж.

Окремою проблемою виступає недостатній рівень залучення здобувачів освіти до планування, організації та реалізації профілактичної діяльності. У багатьох випадках молодь розглядається переважно як об’єкт виховного впливу, а не як активний суб’єкт соціально-профілактичного процесу. Це обмежує можливості розвитку їхньої ініціативності, відповідальності та залученості до вирішення власних і колективних соціальних проблем.

Недостатнє врахування принципів суб’єкт-суб’єктної взаємодії у профілактичній роботі знижує її ефективність, оскільки сучасні підходи до соціальної роботи з молоддю передбачають активну участь самих здобувачів освіти у створенні та реалізації профілактичних програм, використання форм «рівний – рівному», студентських ініціатив, волонтерських і проєктних практик [16].

Таким чином, зазначені проблеми вказують на необхідність удосконалення системи моніторингу та оцінювання профілактичної діяльності, а також переорієнтації підходів до роботи зі студентською молоддю у бік посилення її суб’єктності, партнерства та активної участі у профілактичних процесах.

Отже, наявні проблеми свідчать про необхідність удосконалення системи профілактики негативних соціальних явищ у закладах вищої освіти шляхом забезпечення її системності, міжсекторальної взаємодії, впровадження інноваційних методів роботи та посилення практичної спрямованості профілактичних заходів.Ефективність профілактики значною мірою залежить від системності та цілеспрямованості заходів, а також від

урахування індивідуальних і соціально-психологічних особливостей молоді. Дослідження доводять, що впровадження цілеспрямованих профілактичних програм сприяє зниженню рівня схильності до девіантної поведінки, покращенню соціальної адаптації та підвищенню рівня соціальної відповідальності студентів.

Сучасний стан профілактики негативних соціальних явищ у закладах вищої освіти можна охарактеризувати як такий, що перебуває на етапі активного розвитку, трансформації та поступової модернізації відповідно до сучасних соціальних викликів і змін у молодіжному середовищі. Під впливом цифровізації, зростання інформаційних потоків, воєнних і соціально-економічних факторів профілактична діяльність набуває більш складного, багатовимірного та міждисциплінарного характеру, що потребує нових підходів до її організації [11].

Попри наявність позитивних напрацювань у діяльності закладів вищої освіти, зокрема впровадження окремих профілактичних програм, тренінгових форм роботи, просвітницьких заходів, психологічного супроводу та волонтерських ініціатив, їх реалізація часто має несистемний характер і залежить від ініціативності окремих структурних підрозділів або викладачів. Це свідчить про недостатню інституціалізацію профілактичної роботи як цілісного та обов’язкового компонента освітнього процесу.

Залишається актуальною потреба у формуванні єдиної, структурованої та науково обґрунтованої системи профілактики, яка б охоплювала всі рівні освітнього середовища закладу вищої освіти та забезпечувала узгоджену взаємодію між адміністрацією, викладацьким складом, психологічною службою, соціальними педагогами та студентським самоврядуванням. Особливого значення набуває посилення міжсекторальної взаємодії із зовнішніми соціальними інституціями, що дозволяє комплексно реагувати на сучасні соціальні ризики.

Важливим напрямом удосконалення є підвищення практичної спрямованості профілактичної діяльності, що передбачає не лише

інформування здобувачів освіти, а й формування у них стійких життєвих навичок, соціальної компетентності, критичного мислення та здатності до відповідального прийняття рішень. У цьому контексті особливої ваги набуває використання інтерактивних та інноваційних технологій соціальної роботи, таких як тренінгові програми, кейс-методи, моделювання ситуацій, цифрові платформи навчання, технології «рівний – рівному», а також елементи неформальної освіти.

Отже, сучасний етап розвитку профілактики негативних соціальних явищ у закладах вищої освіти характеризується поєднанням позитивних зрушень і наявних проблемних аспектів, що зумовлює необхідність подальшого удосконалення системного підходу, розширення інноваційного інструментарію та підвищення ефективності соціально-профілактичної роботи з молоддю.

Профілактика негативних соціальних явищ серед молоді в закладах вищої освіти є важливою складовою соціально-виховної та освітньої діяльності, яка набуває особливої актуальності в умовах сучасних суспільних трансформацій. Аналіз сучасного стану засвідчив, що профілактична робота у ЗВО характеризується багатовекторністю та поступовим розвитком, що проявляється у впровадженні інформаційно-просвітницьких, соціально-педагогічних, психологічних і правових заходів, а також у реалізації окремих профілактичних програм [25].

Водночас виявлено низку проблем, що знижують ефективність цієї діяльності, зокрема фрагментарність профілактичних заходів, недостатній рівень міжвідомчої взаємодії, обмежене використання інноваційних методів роботи з молоддю, а також недосконаліть системи моніторингу та оцінювання результативності. Окремо підкреслено недостатній рівень залучення здобувачів освіти до активної участі у профілактичній діяльності, що обмежує формування їхньої суб’єктності та відповідальності.

Отже, сучасний стан профілактики негативних соціальних явищ у закладах вищої освіти потребує подальшого вдосконалення шляхом

забезпечення системного підходу, посилення практичної спрямованості заходів, розвитку інноваційних технологій соціальної роботи та активізації участі студентської молоді у профілактичних процесах. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню ефективності профілактичної діяльності та зміцненню соціального благополуччя молодого покоління.

2.2.Розроблення та реалізація програми профілактичних заходів

Актуальність розроблення та реалізації програми профілактичних заходів зумовлена необхідністю посилення практичної складової профілактичної роботи у закладах вищої освіти в умовах зростання соціальних ризиків у студентському середовищі. Сучасні соціальні процеси, зокрема вплив цифрового середовища, поширення девіантних форм поведінки, інформаційні перевантаження та соціальна нестабільність, обумовлюють потребу у впровадженні системних і дієвих профілактичних підходів.

Методист Р. Михайлишин вважає, що соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки передбачає організацію соціального виховання відповідно до завдань і можливостей загальнодержавного, регіонального, місцевого рівнів, зокрема: соціально-педагогічна регуляція профілактикою девіантної поведінки; психолого-педагогічна превентивна діяльність; соціально-педагогічний патронаж [32].

Особливої значущості набуває використання інтерактивних форм роботи, які забезпечують не лише інформування здобувачів освіти, а й формування у них практичних навичок, життєвих компетентностей, критичного мислення та відповідального ставлення до власної поведінки. Традиційні підходи до профілактики, що базуються переважно на лекційних формах, виявляються недостатніми для ефективного впливу на поведінкові установки молоді, що актуалізує необхідність їх поєднання з тренінговими технологіями, інтерактивними акціями та сучасними інформаційними кампаніями.

Крім того, актуальність даного параграфа визначається потребою у систематизації та практичному впровадженні профілактичних заходів, які мають бути спрямовані на раннє попередження негативних соціальних явищ, підвищення рівня соціальної відповідальності студентів та їх активне залучення до формування безпечного освітнього середовища.

Таким чином, розроблення та реалізація комплексної програми профілактичних заходів є важливим практичним інструментом соціально-педагогічної роботи, що відповідає сучасним викликам розвитку студентської молоді та сприяє підвищенню ефективності профілактичної діяльності у закладах вищої освіти.

В Україні реалізується значна кількість державних, міжнародних та громадських профілактичних програм, спрямованих на запобігання негативним соціальним явищам серед молоді. Вони поєднують різні форми роботи: тренінги, лекції, інтерактивні акції та інформаційні кампанії.

1. Загальнонаціональні профілактичні та освітні програми:

1.1. «Дорослішай на здоров'я» (МОН України, Фонд ООН у галузі народонаселення). Програма «Дорослішай на здоров'я» є однією з найбільш системних освітньо-просвітницьких ініціатив, що реалізується в Україні у сфері формування здорового способу життя та профілактики ризикованої поведінки серед підлітків і молоді. Вона впроваджується у партнерстві Міністерство освіти і науки України та Фонд ООН у галузі народонаселення, що забезпечує її відповідність міжнародним стандартам у сфері молодіжної освіти та охорони здоров'я [35].

Основною метою програми є формування у молоді відповідального ставлення до власного фізичного, психологічного та соціального здоров'я, розвиток життєвих навичок (life skills), а також запобігання ризикованій поведінці, яка може призводити до соціальних та медичних проблем. Особлива увага приділяється питанням репродуктивного здоров'я, гендерної рівності, профілактики насильства, інфекцій, що передаються статевим

шляхом, а також формуванню культури безпечних міжособистісних стосунків.

Зміст програми побудований на сучасному компетентнісному підході та передбачає активне залучення учасників до інтерактивного навчання. Реалізація здійснюється через тренінгові заняття, інтерактивні вправи, групові дискусії, рольові ігри та аналіз життєвих ситуацій. Такий формат сприяє не лише засвоєнню теоретичних знань, а й формуванню практичних навичок прийняття відповідальних рішень у повсякденному житті.

Важливою складовою програми є підготовка педагогічних працівників, практичних психологів і соціальних педагогів, які виступають фасилітаторами навчального процесу. Для них проводяться спеціалізовані тренінги, семінари та методичні навчання, що забезпечує якісне впровадження програми в освітнє середовище закладів освіти [35].

Окремо слід відзначити, що програма має мультидисциплінарний характер і сприяє інтеграції медичних, педагогічних і соціально-психологічних підходів у роботі з молоддю. Це дозволяє забезпечити комплексний вплив на формування поведінкових установок і ціннісних орієнтацій підлітків. «Дорослішай на здоров’я» є ефективним інструментом профілактичної роботи, який поєднує освітній, виховний і соціально-психологічний компоненти та сприяє формуванню здорової, відповідальної та соціально активної молоді в Україні [35].

1.2. «Профілактична протинаркотична та протиалкогольна виховна робота» (МОН України). Комплексна програма, що передбачає тренінгові заняття, методичні матеріали та просвітницьку діяльність для запобігання залежностям серед дітей і молоді. Програма «Профілактична протинаркотична та протиалкогольна виховна робота», що реалізується Міністерство освіти і науки України, є складовою державної політики у сфері профілактики залежностей та формування здорового способу життя серед дітей і молоді. Вона спрямована на попередження вживання психоактивних

речовин, алкоголю та інших шкідливих звичок, що негативно впливають на фізичне, психічне та соціальне здоров'я молодого покоління [23].

Основною метою програми є формування у здобувачів освіти усвідомленого негативного ставлення до вживання наркотичних речовин і алкоголю, розвиток навичок відмови від ризикованих пропозицій, а також зміцнення мотивації до ведення здорового способу життя. Програма орієнтована на раннє виявлення факторів ризику та запобігання їх перетворенню на стійкі адиктивні форми поведінки.

Зміст програми має комплексний характер і включає кілька взаємопов'язаних компонентів. Перший компонент – тренінгова робота, яка передбачає проведення інтерактивних занять зі студентами та учнями, спрямованих на розвиток критичного мислення, навичок самоконтролю, уміння протидіяти соціальному тиску та приймати відповідальні рішення. У процесі тренінгів активно використовуються методи моделювання життєвих ситуацій, рольові ігри та групові дискусії.

Програма також передбачає залучення батьків, педагогів і фахівців соціальної сфери до профілактичної роботи, що забезпечує міжсекторальний підхід і посилює ефективність впливу на молодіжне середовище. Особливу увагу приділено створенню безпечного освітнього середовища, розвитку соціальної підтримки та формуванню позитивних життєвих орієнтацій. «Профілактична протинаркотична та протиалкогольна виховна робота» є важливим інструментом державної політики у сфері профілактики залежностей, що поєднує освітні, виховні та соціально-психологічні підходи і сприяє формуванню здорової та соціально відповідальної молоді [23].

2. Інформаційно-просвітницькі кампанії

2.1. UNFPA Україна – інформаційні кампанії. Реалізуються спільно з державними структурами та спрямовані на подолання стереотипів, формування відповідальної поведінки, зокрема у сфері гендерної рівності, сімейних відносин і соціальної взаємодії. Інформаційні кампанії, що реалізуються Фондом ООН у галузі народонаселення в Україні у партнерстві

з державними органами та громадськими організаціями, є важливим інструментом формування соціально відповідальної поведінки молоді та запобігання негативним соціальним явищам. Їхня діяльність ґрунтується на міжнародних стандартах у сфері прав людини, гендерної рівності та репродуктивного здоров'я і спрямована на зміну соціальних норм, подолання стереотипів та формування культури поваги у суспільстві [55].

Основною метою інформаційних кампаній є підвищення рівня обізнаності населення, зокрема молоді, щодо питань гендерної рівності, запобігання домашньому та гендерно зумовленому насильству, формування відповідального ставлення до сімейних і міжособистісних відносин, а також популяризація безпечної та свідомої поведінки. Важливими аспектами є також підтримка психологічного благополуччя, розвиток культури ненасильницької комунікації та формування толерантного ставлення до різних соціальних груп.

Реалізація кампаній здійснюється через багатоканальні комунікаційні інструменти, що включають соціальну рекламу, медіапроєкти, онлайн-платформи, інформаційні ресурси, публічні заходи, флешмоби та освітні події. Такий підхід забезпечує широке охоплення цільових аудиторій, зокрема молоді, та сприяє формуванню стійких поведінкових змін.

Окрему увагу UNFPA приділяє співпраці з освітніми закладами, зокрема закладами вищої освіти, де реалізуються тренінги, лекції та інтерактивні заняття для студентської молоді. У рамках таких заходів розглядаються питання рівності прав і можливостей, профілактики насильства у стосунках, відповідального батьківства, а також формування здорових моделей сімейної та соціальної взаємодії [55].

Важливою особливістю інформаційних кампаній є їх доказовий підхід, який базується на результатах соціологічних досліджень і моніторингу потреб цільових груп. Це дозволяє адаптувати зміст повідомлень до актуальних викликів суспільства та забезпечувати їх ефективність у зміні установок і поведінки. Інформаційні кампанії UNFPA Україна відіграють

значну роль у формуванні сучасної культури соціальної взаємодії, сприяють подоланню стереотипів, розвитку гендерної рівності та підвищенню рівня соціальної відповідальності молоді, що є важливою складовою профілактики негативних соціальних явищ [55].

2.2. «Stop_sextинг». Масштабна інформаційно-освітня ініціатива з профілактики сексуального насильства в інтернеті та кіберзагроз, що включає навчання дітей, батьків і педагогів. Ініціатива «Stop_sextинг» є однією з найвідоміших в Україні інформаційно-освітніх програм, спрямованих на профілактику сексуального насильства в інтернеті, кібербулінгу та інших цифрових ризиків, з якими стикаються діти та молодь у сучасному онлайн-середовищі. Програма реалізується як міжсекторальний проєкт у співпраці з освітніми установами, державними структурами та громадськими організаціями, що забезпечує її широке охоплення та системний характер впливу [54].

Основною метою ініціативи є підвищення рівня обізнаності дітей, підлітків, батьків та педагогів щодо ризиків цифрового простору, формування навичок безпечної поведінки в інтернеті, а також запобігання випадкам сексуального насильства, онлайн-грумінгу та поширення інтимного контенту без згоди особи. Особлива увага приділяється розвитку культури відповідального користування цифровими технологіями та усвідомленого ставлення до власної приватності [54].

Зміст програми включає освітні лекції, тренінги, інтерактивні заняття, вебінари та інформаційні кампанії, що спрямовані на різні цільові групи. Для дітей і підлітків використовуються адаптовані навчальні матеріали у форматі інтерактивних історій, відео та ігор, які допомагають краще засвоїти правила безпечної поведінки в інтернеті. Для педагогів і батьків передбачено методичні рекомендації, практичні інструменти реагування на ризикові ситуації та алгоритми дій у разі виявлення [54].

Важливим компонентом ініціативи є просвітницька діяльність у соціальних мережах та цифрових платформах, що дозволяє охоплювати

широку аудиторію та оперативно поширювати інформацію про актуальні кіберзагрози. Кампанія також сприяє формуванню довіри до дорослих як до джерела підтримки та допомоги у випадках онлайн-насильства. «Stop_sextинг» є ефективною сучасною профілактичною ініціативою, яка поєднує освітній, інформаційний та практичний компоненти, сприяючи підвищенню рівня цифрової безпеки, формуванню відповідальної поведінки в інтернеті та запобіганню сексуальному насильству в онлайн-просторі серед дітей і молоді [55].

3. Молодіжні тренінгові та освітні програми:

3.1. «Youth Connect for Ukraine» (British Council). Програма розвитку молодіжного лідерства через тренінги з комунікації, командної роботи, соціальної активності та реалізації власних ініціатив у громадах. Програма «Youth Connect for Ukraine», що реалізується British Council, є сучасною ініціативою, спрямованою на розвиток молодіжного лідерства, активної громадянської позиції та соціальної відповідальності серед молоді України. Вона реалізується у партнерстві з освітніми закладами, громадськими організаціями та місцевими громадами, що забезпечує її практичну спрямованість та реальний вплив на соціальне середовище [56].

Основною метою програми є формування у молодих людей навичок ефективної комунікації, командної взаємодії, критичного мислення та здатності до ініціювання і реалізації соціально значущих проєктів у громадах. Особливий акцент робиться на розвитку лідерських якостей, мотивації до суспільної участі та залучення молоді до процесів прийняття рішень на місцевому рівні. [56].

Зміст програми реалізується через систему тренінгів, воркшопів, навчальних сесій та менторського супроводу. Учасники опановують практичні навички командної роботи, фасилітації групових процесів, управління проєктами та ефективної міжособистісної взаємодії. Значна увага приділяється розвитку soft skills, які є ключовими для успішної соціальної інтеграції та професійного становлення молоді [56].

Важливою складовою програми є підтримка молодіжних ініціатив, у межах якої учасники мають можливість розробляти та впроваджувати власні проєкти, спрямовані на вирішення актуальних проблем громад. Це сприяє формуванню у молоді відчуття відповідальності за соціальні зміни та активної життєвої позиції. «Youth Connect for Ukraine» є ефективною платформою розвитку молодіжного потенціалу, що поєднує освітні, практичні та соціально-проєктні компоненти, сприяючи формуванню активної, відповідальної та лідерської молоді в Україні [56].

3.2. «Сходинки» (профілактичні тренінги для молоді). Комплекс тренінгових заходів, спрямованих на формування життєвих навичок, профілактику ризикованої поведінки та соціальних проблем серед молоді. Програма «Сходинки» є комплексом тренінгових занять, спрямованих на формування у молоді життєвих навичок, необхідних для успішної соціалізації, а також на профілактику ризикованої поведінки та пов’язаних із нею соціальних проблем. Вона широко використовується у практиці соціально-педагогічної роботи в закладах освіти та діяльності соціальних служб як ефективний інструмент превентивного впливу [51].

Основною метою програми є розвиток у підлітків і молоді здатності до усвідомленого прийняття рішень, формування відповідального ставлення до власного життя і здоров’я, а також підвищення рівня їх соціальної компетентності. Програма орієнтована на попередження таких негативних явищ, як вживання психоактивних речовин, агресивна поведінка, правопорушення, соціальна ізоляція та інші форми дезадаптації [51].

Зміст програми побудований на принципах інтерактивного навчання та передбачає активну участь учасників у процесі засвоєння знань і навичок. Тренінгові заняття включають вправи на розвиток комунікативних умінь, формування навичок ефективної взаємодії, саморегуляції, управління емоціями, протидії соціальному тиску, а також на розвиток критичного мислення. Значна увага приділяється відпрацюванню практичних ситуацій,

що дозволяє учасникам застосовувати набуті знання у змодельованих життєвих обставинах [51].

Особливістю програми є її поетапна структура, яка передбачає поступове ускладнення змісту занять та системне формування життєвих навичок. Кожен тренінг має чітко визначену мету, структуру та набір методів, що забезпечує логічну послідовність і цілісність навчального процесу [51].

Важливим аспектом реалізації програми є створення безпечного, довірливого середовища, яке сприяє відкритому обговоренню актуальних для молоді проблем та формуванню позитивного соціального досвіду. Робота у групах, взаємне навчання та підтримка дозволяють підвищити рівень залученості учасників і ефективність профілактичного впливу.

4. Громадські ініціативи та неурядові програми: ГО «Дівчата» (сексосвіта). Лекції, тренінги та просвітницькі програми з питань сексуального здоров’я, безпеки та гендерної рівності для молоді та фахівців соціальної сфери [15].

Отже, на нашу думку, в Україні сформовано багаторівневу систему профілактичних програм, яка охоплює державний, міжнародний і громадський рівні. Вони реалізуються через поєднання тренінгів, лекцій, інтерактивних заходів та інформаційних кампаній, що свідчить про поступовий перехід до комплексного та практикоорієнтованого підходу у сфері профілактики негативних соціальних явищ серед молоді.

З метою проведення дослідження нами було розроблено програму профілактичних заходів спрямоване на попередження негативних соціальних явищ серед студентської молоді та формування у здобувачів вищої освіти відповідальної соціальної поведінки, стійких життєвих цінностей і навичок безпечної життєдіяльності. Програма ґрунтується на принципах системності, наступності, добровільної участі, активної взаємодії та практичної спрямованості, що відповідають сучасним підходам до організації соціально-педагогічної роботи у закладах вищої освіти, поданим у додатку А.

Метою експериментального дослідження було визначення рівня поширення негативних соціальних явищ серед студентської молоді, виявлення основних факторів ризику та перевірка ефективності розробленої програми профілактичних заходів.

Відповідно до поставленої мети було визначено такі завдання дослідження: визначити рівень обізнаності студентів щодо негативних соціальних явищ; виявити основні причини та фактори ризику виникнення девіантної поведінки серед молоді; дослідити ставлення студентів до профілактичної роботи в закладі вищої освіти; реалізувати програму профілактичних заходів та оцінити її ефективність.

Базою дослідження став факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури Уманського національного університету. У дослідженні взяли участь 10 студентів віком від 18 до 21 року.

Експериментальне дослідження проводилося у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

На констатувальному етапі було проведено первинне анкетування студентів з метою визначення рівня їхньої обізнаності щодо негативних соціальних явищ, виявлення поширених факторів ризику, дослідження ставлення до профілактичної роботи та наявності труднощів емоційного і соціального характеру. Отримані результати дали змогу визначити актуальні проблеми студентської молоді та окреслити напрями подальшої профілактичної роботи (Додаток Б).

Результати первинного опитування засвідчили, що студенти найчастіше відзначають такі проблеми: інтернет-залежність (80%), кібербулінг (70%) та булінг (60%). Також фіксується наявність агресивної поведінки (50%), алкогольної залежності (30%) та правопорушень (20%), що свідчить про багатовекторність девіантних проявів у студентському середовищі.

Також аналіз відповідей респондентів показав, що ключовими детермінантами девіантної поведінки є вплив однолітків (80%), соціальних

мереж (70%), а також проблеми в сім'ї та стресові ситуації (по 60%). Важливе значення також мають низька самооцінка (50%) і недостатність соціальної підтримки (40%). Ці результати підтверджують домінування соціально-психологічних факторів у формуванні ризикованої поведінки молоді. На етапі первинного дослідження встановлено, що профілактична робота у закладі освіти оцінюється як недостатня або частково достатня (90% респондентів). Це свідчить про потребу в удосконаленні системи профілактики та розширенні її форм.

Отже, аналіз результатів первинного анкетування показав, що більшість студентів вважає проблему негативних соціальних явищ актуальною. Найбільш поширеними явищами респонденти визначили інтернет-залежність, агресивну поведінку та кібербулінг. Серед основних факторів ризику студенти назвали вплив соціального оточення, стресові ситуації та негативний вплив соціальних мереж.

Формувальний етап передбачав реалізацію тренінгової програми за принципом «рівний – рівному» на тему: «Свідомий вибір: профілактика негативних соціальних явищ серед студентської молоді». Програма була спрямована на формування навичок відповідальної поведінки, розвитку критичного мислення, емоційної стійкості та здатності протидіяти негативним соціальним впливам (Додаток А.).

Загальна тривалість програми становила 8 годин і включала 4 тренінгові сесії по 2 години кожна. У межах програми були проведені заняття на теми: «Самопізнання та цінності», «Соціальний тиск і прийняття рішень», «Емоції, стрес і поведінка», «Безпечна поведінка та соціальна активність». Під час реалізації програми використовувалися інтерактивні методи роботи, зокрема тренінгові вправи, рольові ігри, мозковий штурм, кейс-метод, групові дискусії, практичні вправи та проєктна діяльність. Особлива увага приділялася профілактиці ризикованої поведінки, розвитку навичок саморегуляції, формуванню безпечної поведінки у цифровому середовищі та активізації соціальної участі молоді.

На контрольному етапі було проведено повторне анкетування студентів з метою оцінки ефективності реалізованої програми профілактичних заходів (Додаток В).

Після впровадження профілактичної програми зафіксовано позитивну динаміку: 70% студентів підвищили рівень обізнаності; 80% краще розуміють наслідки девіантної поведінки; 70% сформували навички відповідальної поведінки; 80% змінили ставлення до булінгу та кібербулінгу. Підсумкова оцінка ефективності профілактичних заходів є високою: середній бал становить 4,5 із 5: 5 балів – 60%, 4 бали – 30%, 3 бали – 10%

Результати повторного анкетування засвідчили позитивні зміни у рівні обізнаності студентської молоді щодо негативних соціальних явищ та їх наслідків. Учасники дослідження продемонстрували більш відповідальне ставлення до власної поведінки, підвищення рівня емоційної стійкості та позитивне сприйняття профілактичної роботи. Більшість студентів зазначили, що найбільш ефективними формами роботи були тренінги та інтерактивні заняття.

Отримані результати свідчать про наявність значного впливу соціального оточення та цифрового середовища на формування негативних соціальних явищ серед студентської молоді. Водночас після реалізації профілактичних заходів спостерігається суттєве підвищення рівня обізнаності, зміна ставлення до девіантної поведінки та формування відповідальніших моделей поведінки. Таким чином, експериментально підтверджено ефективність впровадженої профілактичної програми у закладі вищої освіти.

2.3. Шляхи вдосконалення профілактики негативних соціальних явищ серед молоді

Удосконалення профілактики негативних соціальних явищ серед молоді є необхідною умовою підвищення ефективності соціальної роботи в умовах сучасних суспільних викликів. З огляду на виявлені проблеми у функціонуванні профілактичної системи, доцільно окреслити основні

напрями її модернізації, що забезпечать системність, результативність і відповідність потребам молодіжного середовища [49].

Першочерговим напрямом є запровадження системного підходу до профілактичної діяльності. Це передбачає розроблення комплексних програм, що охоплюють різні рівні профілактики (первинний, вторинний, третинний), узгодження дій усіх суб'єктів освітнього процесу та забезпечення наступності заходів. Важливою умовою є інтеграція профілактичної роботи у загальну стратегію розвитку закладу освіти [40].

Другим важливим напрямом є посилення міжвідомчої взаємодії. Ефективна профілактика потребує координації діяльності закладів освіти, соціальних служб, медичних установ, правоохоронних органів, громадських організацій та органів місцевого самоврядування. Така взаємодія дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення соціальних проблем молоді та своєчасне реагування на ризики [40].

Наступним напрямом є впровадження інноваційних технологій соціальної роботи. Зокрема, йдеться про активне використання інтерактивних методів (тренінги, воркшопи, кейс-методи, ігрові технології), цифрових платформ, онлайн-ресурсів, соціальних мереж та інструментів неформальної освіти. Це сприяє підвищенню залученості молоді та ефективності профілактичних заходів [40].

Особливої уваги потребує активізація участі молоді у профілактичній діяльності. Перехід від об'єктної до суб'єктної позиції молоді передбачає її залучення до розроблення, реалізації та оцінювання профілактичних програм. Використання підходів «рівний – рівному», розвиток студентського самоврядування та підтримка молодіжних ініціатив сприяють підвищенню ефективності профілактики.

Важливим напрямом є також удосконалення системи моніторингу та оцінювання ефективності профілактичних заходів. Необхідно впроваджувати чіткі критерії та індикатори оцінювання, здійснювати регулярний аналіз результатів та адаптацію програм відповідно до змін у молодіжному середовищі.

Не менш значущим є підвищення професійної компетентності фахівців, які здійснюють профілактичну роботу. Це передбачає організацію системи підвищення кваліфікації, участь у тренінгах, семінарах, обмін досвідом та впровадження сучасних науково обґрунтованих підходів у практичну діяльність.

Окремим напрямом виступає формування безпечного та підтримуючого освітнього середовища, що сприяє психологічному благополуччю молоді, розвитку соціальних навичок і зниженню рівня соціальних ризиків.

Отже, удосконалення профілактики негативних соціальних явищ серед молоді має здійснюватися комплексно, із урахуванням сучасних викликів та потреб молодіжного середовища, що дозволить підвищити ефективність соціально-профілактичної діяльності та забезпечити сталий розвиток особистості молодої людини.

Одним із ефективних напрямів удосконалення профілактики негативних соціальних явищ серед студентської молоді у закладах вищої освіти є впровадження тренінгової профілактики за принципом «рівний – рівному». Даний підхід ґрунтується на активному залученні самих здобувачів освіти до процесу профілактичної діяльності, що відповідає сучасним тенденціям розвитку соціальної роботи, орієнтованої на суб’єкт-суб’єктну взаємодію.

Сутність цього виду профілактики полягає у підготовці студентів-лідерів, які виступають у ролі фасилітаторів та проводять профілактичні заняття для своїх однолітків. Такий формат взаємодії забезпечує більш високий рівень довіри, відкритості та ефективності сприйняття інформації, оскільки комунікація відбувається між представниками однієї вікової та соціальної групи.

Реалізація тренінгової профілактики здійснюється через використання інтерактивних форм і методів роботи, зокрема тренінгів, групових дискусій, рольових ігор, аналізу життєвих ситуацій та кейс-методів. Тематика занять охоплює актуальні для студентської молоді питання, такі як профілактика

залежностей, попередження насильства та булінгу, розвиток емоційної стійкості, формування здорових міжособистісних стосунків, безпечна поведінка в цифровому середовищі, а також розвиток життєвих навичок і соціальних компетентностей.

Метою впровадження даного виду профілактики є формування у студентів відповідальної соціальної поведінки, здатності до усвідомленого прийняття рішень, критичного мислення та протидії негативному впливу соціального середовища. Важливим результатом є також розвиток лідерських якостей у студентів-тренерів та підвищення рівня їх соціальної активності.

Ефективність тренінгової профілактики за принципом «рівний – рівному» зумовлюється рядом переваг, серед яких варто виокремити підвищений рівень залученості учасників, можливість обговорення актуальних проблем у довірливій атмосфері, а також практичну спрямованість навчання. На відміну від традиційних форм профілактичної роботи, цей підхід орієнтований не лише на передачу знань, а й на формування практичних навичок і поведінкових моделей.

Водночас ефективне впровадження зазначеного виду профілактики потребує дотримання певних організаційно-педагогічних умов, зокрема належної підготовки студентів-тренерів, методичного забезпечення, супроводу з боку фахівців соціальної та психологічної служб, а також системного підходу до планування та оцінювання результатів профілактичної діяльності.

Отже, тренінгова профілактика за принципом «рівний – рівному» є перспективним напрямом соціально-педагогічної роботи у закладах вищої освіти, що сприяє підвищенню ефективності профілактики негативних соціальних явищ серед молоді та формуванню у неї стійких соціально позитивних моделей поведінки.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного узагальнення проблеми дослідження, виявлено та розкрито:

Відповідно до першого завдання проаналізовано стан дослідження проблеми профілактики негативних соціальних явищ серед молоді у науковій літературі. Встановлено, що дана проблема є актуальною та багатогранною, оскільки охоплює соціально-педагогічні, психологічні та соціально-правові аспекти. У працях вітчизняних і зарубіжних науковців негативні соціальні явища розглядаються як форми поведінки, що відхиляються від загальноприйнятих соціальних норм та негативно впливають на особистість і суспільство. До найбільш поширених проявів належать девіантна поведінка, адикції, булінг, агресія та правопорушення. Було визначено сутність і зміст поняття «негативні соціальні явища» як сукупність соціальних і поведінкових проявів, що суперечать загальноприйнятим нормам, правилам і цінностям суспільства та негативно впливають на процес соціалізації особистості. Також було розкрито основні форми таких явищ. Зокрема, девіантна поведінка розглядається як відхилення від соціальних норм, що може проявлятися у різних ступенях – від незначних порушень дисципліни до серйозних соціальних відхилень. Адикції (залежності) охоплюють як хімічні, так і поведінкові форми залежної поведінки, що призводять до втрати контролю над діями та руйнування соціальних зв’язків особистості. Булінг визначається як систематичне агресивне переслідування або приниження особи, що має негативні психологічні та соціальні наслідки.

Агресія характеризується поведінкою, спрямованою на заподіяння шкоди іншим особам, і може мати як емоційний, так і інструментальний характер. Правопорушення, у свою чергу, є протиправними діями, що порушують норми права та передбачають юридичну відповідальність. Зазначені категорії утворюють систему взаємопов’язаних негативних соціальних явищ, які потребують комплексного вивчення та системної профілактичної роботи, особливо в молодіжному середовищі.

Відповідно до другого завдання визначено соціально-психологічні фактори виникнення негативних соціальних явищ серед студентської молоді. З'ясовано, що на формування девіантних проявів впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. До зовнішніх належать несприятливе сімейне середовище, негативний вплив однолітків, недоліки освітнього середовища, інформаційні ризики та деструктивний вплив цифрового простору. Внутрішні чинники пов'язані з емоційною нестабільністю, низьким рівнем саморегуляції, підвищеною тривожністю, недостатньо сформованою системою цінностей і труднощами соціальної адаптації. Встановлено, що поєднання цих факторів підвищує ризик виникнення адиктивної, агресивної та асоціальної поведінки серед молоді. До психологічних факторів належать низька або нестабільна самооцінка, емоційна нестабільність, підвищений рівень тривожності, недостатній розвиток навичок саморегуляції та конструктивного подолання стресових ситуацій. Важливим також є прагнення до самоствердження, характерне для студентського віку, яке за несприятливих умов може набувати ризикованих або деструктивних форм.

Соціально-психологічні фактори виникнення негативних явищ у студентському середовищі мають комплексний характер і взаємопов'язану природу, що обумовлює необхідність їх урахування при організації профілактичної роботи у закладах вищої освіти.

Відповідно до третього завдання проаналізовано сучасний стан профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в закладі вищої освіти. Виявлено, що профілактична діяльність у ЗВО реалізується через інформаційно-просвітницьку, соціально-педагогічну, психологічну та правову роботу. З'ясовано, що у закладах вищої освіти проводяться тематичні заходи, тренінги, консультації, профілактичні акції та просвітницькі кампанії, спрямовані на формування здорового способу життя, розвиток правової культури та попередження негативних форм поведінки. Водночас встановлено потребу у посиленні системності профілактичної

роботи, удосконаленні взаємодії між усіма суб’єктами освітнього процесу та впровадженні інноваційних форм профілактики.

Відповідно до четвертого завдання розроблено та реалізовано програму профілактичних заходів щодо запобігання негативним соціальним явищам серед молоді. Програма була спрямована на підвищення рівня обізнаності студентів щодо наслідків девіантної поведінки, формування навичок відповідальної поведінки, розвитку емоційної стійкості, критичного мислення та безпечної взаємодії в цифровому середовищі. Реалізація програми здійснювалася через проведення тренінгів, бесід, інтерактивних занять, інформаційних кампаній та профілактичних заходів. Результати дослідження засвідчили позитивний вплив запропонованої програми на рівень поінформованості та формування відповідального ставлення студентської молоді до власної поведінки.

Відповідно до п’ятого завдання обґрунтовано шляхи вдосконалення профілактики негативних соціальних явищ серед молоді в умовах закладу вищої освіти. Визначено доцільність створення комплексної системи профілактичної роботи, що передбачає координацію діяльності адміністрації, викладачів, психологічної служби, соціальних працівників і студентського самоврядування. Важливими напрямами вдосконалення визначено впровадження сучасних інтерактивних технологій профілактики, розвиток цифрової грамотності молоді, активізацію волонтерської діяльності, розширення психолого-педагогічної підтримки студентів та посилення співпраці із соціальними службами й громадськими організаціями. Доведено, що ефективна профілактика негативних соціальних явищ можлива за умови створення безпечного, підтримувального та соціально активного освітнього середовища.

Важливим є забезпечення безперервності профілактичного впливу шляхом інтеграції відповідних заходів у освітній процес, а не їх епізодичного проведення. Окрему увагу приділено розвитку міжсекторальної взаємодії між адміністрацією закладу вищої освіти, соціально-психологічною службою,

викладацьким складом, органами студентського самоврядування та зовнішніми соціальними інституціями (службами у справах дітей, молодіжними центрами, громадськими організаціями). Така співпраця дозволяє забезпечити комплексний підхід до профілактики та підвищити її результативність.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність у висвітленні всіх аспектів проблеми та потребує подальшого розвитку. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні інноваційних форм профілактики негативних соціальних явищ серед молоді, удосконаленні психолого-педагогічної підтримки студентів та дослідженні впливу цифрового середовища на поведінку молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/

2. Бандура А. Теорія соціального навчання. Енглвудські скелі, Нью-Джерсі: Прентіс-Холл, 1977.

3. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

4. Безпечне освітнє середовище закладу освіти. Портал освітян України. URL: https://oplatforma.com.ua/article/2614-bezpechne-osvtnseredovishche-zakladu-osvti

5. Бєлкіна-Ковальчук О. Профілактика та подолання булінгу в закладах вищої освіти. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 1. С. 3–8. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.

6. Бойко С., Швець Т. Інноваційні практики тьюторської підтримки розвитку соціально-особистісних компетентностей учнів старших класів в умовах воєнного стану. *Проблеми освіти*. 2023. Вип. 1(98). С. 92–105. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId /1759542

7. Бондар В. І. Булінг як соціальне явище у освітньому просторі. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали VIII Міжнар. науково-практ. конф.*, м. Київ, 10–11 берез. 2023 р. / ред. Ю. Швалб. Київ, 2023. С. 21–23.

8. Бондар В. І. Розмежування поняття «конфлікт» та «булінг»: ознаки конфлікту та булінгу в закладі освіти. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у 14 соціокультурному просторі громади : Матеріали V Всеукр. науково-практ. конф.*, м. Суми, 4 черв. 2024 р. Суми, 2024. С. 12–14. URL: https://srmskd.sspu.edu.ua/images/Konferentsiia_2024_Sumy/Zbirnyk_konferentsii_2024_Sumy.pdf.

9. Бондар І., Лях Т., Нохріна І. Системний підхід до профілактики булінгу в закладі загальної середньої освіти. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 2. С. 3–11. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.1

10. Бриндіков Ю. Л., Місінькевич О. М. Детермінанти булінгу, його наслідки та шляхи локалізації: соціально-педагогічний аспект. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука.* 2025. № 1. С. 10–16. URL: https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-2

11. Вайнола Р. Х. Соціально-педагогічні умови профілактики девіантної поведінки підлітків. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 3. С. 45–52.

12. Веселов М. Ю., Пилипів Р. М., Тимчишин А. М. Правовий вимір проблеми булінгу в Україні та за кордоном: заходи протидії. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2021. Т. 1, № 93. С. 104–116. URL: https://doi.org/10.33766/2524-0323.93.104-116

13. Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації однолітків / Андрєєнкова В. Левченко К., Матвійчук М., Мотилюк М. Київ, 2024. 132 с.

14. Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти / Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В. та ін. Київ, 2023. 186 с.

15. ГО «Дівчата» (сексосвіта). URL: https://divchata.org/sex-education

16. Журавель Т. В. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми : метод. посіб. Київ : К.І.С. 2010. 242 с.

17. Журавель, Т., Іванюк, І., Лехолетова, М., Лютий, В., Лях, Т., Пашко,Н., Соловйова, В., Сорокіна, О., Спіріна, Т., Суліцький, В., Удовенко, Ю., Чепенко, О., Чуйко, О., Швед, О., & Янковець, В. (2022). Профілактика деструктивної поведінки підлітків (Т. Журавель & Ю. Удовенко, Ред.). Видавництво ФО-П Буря О.Д. Київ, 2022 144 с.

18. Закалик Г., Луців М. Соціально-психологічна адаптація та взаємодії з оточенням в осіб з проявами девіантної поведінки. *Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум : матеріали доп. Всеукр. наук.-практ. конф*. (Львів, 11 черв. 2015 р.) / [редкол. : Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. Л. : Львів. ін-т МАУП, 2015. С. 74–78.

19. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. К.: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.

20. Вазуля К., Єсіна Н. Соціально-педагогічна діяльність з профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти, присвяченої 220-річчю від дня заснування університету*, 23 травня 2024 р. Харків ,2024. С. 25–28

21. Карпенко О., Лях Т., Спіріна Т. Особливості профілактики булінгу та вирішення конфліктів серед здобувачів освіти. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2024. № 3. С. 36–43. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50816/1/Karpenko_O_H_Liakh_T_L_Spirina_T_P_sptp_3_fpsrso.pdf

22. Князькіна Д.В., Подтикан І.В. Психолого-педагогічний супровід процесу формування безпечного освітнього середовища. *Педагогіка здоров'я: збірник наукових праць IX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Педагогіка здоров'я»*. Чернігів, 2019. С. 100–103., с.101.

23. Комплексна програма з профілактики наркотичних та алкогольних проблем, зорієнтована на учнів 1-11 класів, їх батьків та персонал загальноосвітніх закладів I – III ступенів навчання: Загальний виклад програми профілактичних дій / Вієвський А. М., Лепеха К. І., Балакірєва О.М., ДивакВ.В., Дмитришина Н.А., Жданова М.П., Олійник І.М., Панок В.Г., Сидяк С.В. К., 2014. 38 с.

24. Корнійченко А. О. Дефінітивна характеристика булінгу як юридичної категорії адміністративного права. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. № 3-4. С. 18–25

25. Корчова Г. Л. Профілактика булінгу в закладах освіти України на сучасному етапі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 12. Т. 1. С. 123–126. DOI: https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-1.26

26. Косьміна М., Лютий В. Програми шкільної медіації в Україні. *Grail of Science*. 2022. Вип. 22. С. 77–81. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.11.2022.12

27. Лякішева А., Бартків О. Програма соціальної профілактики булінгу в середовищі старших підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 4. С. 47–55.

28. Лях Т. Л., Спіріна Т. П. Медіація як соціальна технологія посередництва у конфліктних ситуаціях. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 2 (291). С. 52–60.

29. Лях Т., Спіріна Т., Деркач В. Соціально-педагогічна профілактика булінгу у шкільному середовищі. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. LXXXIV. Т. 2. С. 183–187.

30. Макар Л. Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки підлітків. *Суспільство та національні інтереси*. 2026. № 1(21). URL: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-1(21)-262-272

31. Мисак Б., Неспляк А. Профілактика девіатної поведінки підлітків як соціально-психологічна проблема. *Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи : тези доповідей IV Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 19 квітня 2019 р. Івано-Франківськ:* НАІР, 2019. С. 203–205.

32. Михайлишин Р. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки дівчат. *Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи : тези доповідей IV Всеукраїнської з міжнародною участю науково-*

практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 19 квітня 2019 р. Івано-Франківськ: НАІР, 2019. С. 205–209

33. Міхеєва Л. Технологічна підтримка профілактики булінгу в освітньому закладі. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2020. № 5. С. 66–75. URL: https://doi.org/10.31499/2618-0715.5.2020.22077

34. Погромська Г.І. Девіантна поведінка дітей та підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: педагогіка, психологія і соціологія* № 11, 2012. С. 177–181.

35. Про затвердження Положення про проведення Всеукраїнського дитячо-юнацького зльоту «Дорослішай на здоров'я»: наказ Міністерства освіти і науки України. Міністерство соціальної політики України від 19.08.2013 р. №1218/515. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1551-13#Text

36. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 27 черв. 2024 р. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 12.08.2024).

37. Про рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні «Формування здорового способу життя української молоді: стан, проблеми та перспективи»: Постанова Верховної Ради України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, N 16, ст.243). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1425-15#Text

38. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід : метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова та ін. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.

39. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч. метод. посіб. / Т. Журавель та ін. ; ред.: Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Видавництво ФО-П Буря О. Д., 2022. 144 с.

40. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект. Навч.-метод.

посібник / ред. кол. Левченко К.Б., Панок В.Г., Трубавіна І.М. та ін. Київ : ФОП Стеценко В.В. 2016. 192 с.

41. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / за ред. О. В. Безпалько. Київ: Академвидав, 2013. 321 с.1

42. Спіріна Т. П., Лях Т.Л., Дуля А. В. До питання профілактики булінгу в закладах вищої освіти. *Соціальна педагогіка: теорія та практика* №2, 2024. С. 87–92

43. Спіріна, Т., Карпенко, О., Петрочко, Ж. Виклики та можливості соціально-педагогічної профілактики булінгу серед здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 2026. С. 222–229, doi: https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.6.27

44. Тимків Л., Хмелівська Х. Психологічні причини проявів інтернет-залежності у підлітків. *Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи : тези доповідей IV Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ*, 19 квітня 2019 р. Івано-Франківськ: НАІР, 2019. С. 205–209

45. Харьківська Т. Відновні практики як засіб профілактики та подолання деструктивних конфліктів. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 5. С. 111–116. DOI https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.14

46. Харьківська Т. Особливості впровадження відновних практик в закладі освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2024. Вип. 39. С. 217–221

47. Цюман Т.П., Бойчук Н.І. Кодекс безпечного освітнього середовища. Метод. посіб. К., 2018. 56 с., с.10.

48. Чернета С. Соціально-педагогічні умови профілактики конфліктів серед учнівської молоді в закладі освіти. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 2024. 79–88, doi:https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.6.13

49. Чернета С., Карпінська Н. Медіація як спосіб вирішення соціальних конфліктів. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. No 4. С. 76–84. DOI https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.4.10

50. Швець Т. Е. Тьюторинг: теорія та практики. Київ : «Видавнича група «Шкільний світ», 2021. 168 с. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2022/3_2022/8.pdf

51. «Сходинки до здоров'я». Просвітницько-профілактична програма тренінгових занять з учнями навчальних закладів системи загальної середньої освіти. URL: https://www.healthright.org.ua/nashi-doslidzhennya-2/sxodinki-do-zdorovya-prosvitnicko-profilaktichna-programa-treningovix-zanyat-z-uchnyami-navchalnix-zakladiv-sistemi-zagalnoyi-serednoyi-osviti/

52. Belkina-Kovalchuk O. V., Durmanenko E. A., Martyniuk T. A., Petruk V. V., Cherneta S. Yu. School Mediation as A Means of Preventing Social Maladjustment of Students from Risk Groups. *JoJournal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment,* 2021, Vol. 9 No 5, P.546–554. URL: https://www.lifescienceglobal.com/pms/index.php/jiddt/article/view/8418

53. Spirina T. P., Lyakh T. L., Popova A. O. Social prevention of teenage bullying. *Modern Tehnologies of Society Development: Collective Scientific Monograph. Poland: The Academy of Management and Administration in Opole*, 2019. P. 82–95

54. Stop_sextинг. *Офіційний сайт*. URL: https://stop-sexting.in.ua/about/

55. UNFPA. *Офіційний сайт*. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%97-%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%B8

56. Youth Connect for Ukraine. *Офіційний сайт*. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/en/programmes/society/youth-connect-ukraine-activities-ukraine

57. OpenAI. (2025). ChatGPT (Versiia 4o) [Velyka movna model]. URL: https://chatgpt.com. (Для узагальнення, аналізу та філологічного редагування окремих фрагментів тексту використовувалися допоміжні інструменти на основі технологій штучного інтелекту.)

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма тренінгу за принципом «рівний – рівному» «Свідомий вибір: профілактика негативних соціальних явищ серед студентської молоді»

Загальна характеристика програми:

Цільова аудиторія: здобувачі вищої освіти (1–3 курс)

Кількість учасників: 12–20 осіб

Тривалість: 16 годин

Кількість занять: 4 тренінгові сесії по 4 години

Форма проведення: тренінг (інтерактивні заняття)

Мета: формування у студентської молоді навичок відповідальної поведінки, критичного мислення та стійкості до негативних соціальних впливів.

Завдання: підвищити рівень обізнаності щодо негативних соціальних явищ; сформувати навички протидії соціальному тиску; розвинути емоційну стійкість; сформувати навички безпечної поведінки; активізувати соціальну участь молоді.

План програми

№ п/п	Тема заняття	Кількість годин
1	Самопізнання та цінності	4
2	Соціальний тиск і прийняття рішень	4
3	Емоції, стрес і поведінка	4
4	Безпечна поведінка та соціальна активність	4

План тренінгових занять

Заняття 1. Самопізнання та цінності			
Етап	**Зміст**	**Методи**	**Час**
Вступ	Знайомство, правила	Ice-breaker	20 хв
Основна частина	Вправа «Хто я?», визначення цінностей	Індивідуальна робота, дискусія	30 хв
Практика	Вправа «Мій вибір»	Робота в групах	50 хв
Рефлексія	Обговорення	Коло думок	20 хв
Заняття 2. Соціальний тиск і прийняття рішень			
Вступ	Актуалізація знань	Мозковий штурм	20 хв
Основна частина	Маніпуляції та тиск	Міні-лекція, дискусія	30 хв

Практика	Рольова гра «Скажи НІ»	Рольова гра	30 хв
Аналіз	Розбір ситуацій	Кейс-метод	20 хв
Рефлексія	Підсумок	Обговорення	30 хв
Заняття 3. Емоції, стрес і поведінка			
Вступ	Визначення емоцій	Дискусія	20 хв
Основна частина	Управління емоціями	Міні-лекція	30 хв
Практика	Техніки саморегуляції	Практичні вправи	30 хв
Обговорення	Ризикована поведінка	Групова робота	20 хв
Рефлексія	Зворотний зв’язок	Коло думок	20 хв
Заняття 4. Безпечна поведінка та соціальна активність			
Вступ	Обговорення проблем	Дискусія	20 хв
Основна частина	Профілактика залежностей	Міні-лекція	30 хв
Практика	Робота над проєктами	Групова робота	30 хв
Презентація	Представлення ідей	Презентації	20 хв
Рефлексія	Підсумки	Обговорення	20 хв

Методи та форми роботи: тренінгові вправи, рольові ігри, кейс-метод, групові дискусії, мозковий штурм, проєктна діяльність.

Очікувані результати: підвищення рівня обізнаності студентів; формування навичок відповідальної поведінки; розвиток емоційної стійкості; зниження ризикованої поведінки; підвищення соціальної активності.

Додаток Б

АНКЕТА №1

Шановний студенте! Просимо Вас взяти участь в опитуванні, спрямованому на вивчення проблеми негативних соціальних явищ серед молоді. Анкетування є анонімним.

1. **Чи вважаєте Ви проблему негативних соціальних явищ серед молоді актуальною?**
   - так;
   - частково;
   - ні.

2. **Які негативні соціальні явища найбільш поширені серед молоді?**
   - булінг;
   - кібербулінг;
   - інтернет-залежність;
   - алкогольна залежність;
   - агресивна поведінка;
   - правопорушення;
   - інше _____.

3. **Чи впливає соціальне оточення на поведінку молоді?**
   - так;
   - частково;
   - ні.

4. **Які фактори найбільше сприяють виникненню негативних соціальних явищ?**
   - проблеми в сім'ї;
   - вплив однолітків;
   - стрес;
   - вплив соціальних мереж;
   - низька самооцінка;
   - відсутність підтримки.

5. **Чи достатньо уваги приділяється профілактиці негативних соціальних явищ у закладі вищої освіти?**
   - так;
   - частково;
   - ні.

6. **Чи брали Ви участь у профілактичних заходах?**
   - так;

- ні.

7. Які форми профілактичної роботи є найбільш ефективними?

- тренінги;
- бесіди;
- лекції;
- інтерактивні заняття;
- консультації психолога.

8. Чи виникали у Вас труднощі емоційного характеру під час навчання?

- часто;
- іноді;
- ні.

9. Чи знаєте Ви, куди можна звернутися за психологічною або соціальною допомогою?

- так;
- ні.

Ваші пропозиції щодо покращення профілактичної роботи:

_____

_____

Додаток В

АНКЕТА №2

Шановний студенте! Анкетування є анонімним.

1. **Чи підвищився Ваш рівень обізнаності щодо негативних соціальних явищ після проведення профілактичних заходів?**
- так;
- частково;
- ні.
2. **Чи стали Ви краще розуміти наслідки девіантної поведінки?**
- так;
- частково;
- ні.
3. **Чи допомогли профілактичні заходи сформувати навички відповідальної поведінки?**
- так;
- частково;
- ні.
4. **Які заходи були для Вас найбільш корисними?**
- тренінги;
- бесіди;
- інтерактивні вправи;
- інформаційні зустрічі.
5. **Чи змінилося Ваше ставлення до проблеми булінгу та кібербулінгу?**
- так;
- частково;
- ні.
6. **Чи стали Ви уважніше ставитися до власного психоемоційного стану?**
- так;
- частково;
- ні.
7. **Чи вважаєте Ви профілактичну роботу в закладі освіти необхідною?**
- так;
- частково;
- ні.
8. **Чи рекомендували б Ви проводити подібні заходи для інших студентів?**
- так;
- ні.
9. **Оцініть ефективність проведених заходів за 5-бальною шкалою.**
- 1

- 2
- 3
- 4
- 5

Ваші побажання та рекомендації:

_____

_____

_____